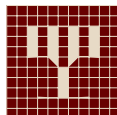

Parodos katalogas / Exhibition catalogue

Markas Maruličius – Europos humanistas
Marko Marulić – A European Humanist
Parodos katalogas / Exhibition catalogue

Zagrebo nacionalinė ir universitetinė biblioteka / The National and University Library in Zagreb, 2020

NATIONAL AND
UNIVERSITY
LIBRARY
IN ZAGREB

IMPRESSUM

Išleido/ Publisher

Zagrebo nacionalinė ir universitetinė biblioteka/ The National and University Library in Zagreb

Leidėjas/ For the publisher

dr. sc. Tatijana Petrić, l. e. p. Zagrebo nacionalinės ir universitetinės bibliotekos direktorė/ Acting Director General of the National and University Library in Zagreb Dr Tatijana Petrić

Speciali padėka parodos partneriui Splito literatūros rateliui ir dr. Bratislavui Lučinui, Marko Maruličiaus tyrimų centro vadovui ir jo humanistų rateliui MARULIANUM, kurių tyrinėjimais ir autoriniais tekstais paremtas parodos turinys./ A special thanks to exhibition partner Književni krug Split (Split Literary Circle) and the manager of Centar za proučavanje Marka Marulića i njegovu humanističkoga kruga MARVLIANVM (The Centre for Exploring Marko Marulić and his Humanistic Circle – MARVLIANVM) Dr Bratislav Lučin on whose exploring and authorial texts the content of the exhibition is based.

Katalogą parengė/ Text editors

Nela Marasović

Iva Perinić

Renata Petrušić

Viktorija Vaitkevičiūtė

Vesna Vlašić

Jasenska Zajec

Redaktorės/ Editors

Nela Marasović

Jasenska Zajec

Į anglų kalbą vertė/ Translation into English

Dalia Cidzikaitė

Mislav Modronja

Į lietuvių kalbą vertė/ Translation into Lithuanian

Jurga Jožič

Maketavo ir parengė spaudai/ Graphic design and print preparation

Goran Hasanec

Nuotraukų autoriai/ Photographs

Darko Čižmek

Sonja Hrelja

Spausdino/Print

ITG d.o.o.

Tiražas/ Print run

200

Leidimo vieta ir metai/ Place and date of publication

Zagreb, 2020

ISBN 978-953-500-193-5

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001050323.

Katalogo leidimą parėmė Kroatijos Respublikos kultūros ministerija./ The publishing of the catalogue was made with the support of the Ministry of Culture of the Republic of Croatia.

Rėmėjai/Supported by:

Turinys / Contents

Paroda „Markas Maruličius (Marko Marulić) – Europos humanistas“	7
<i>Marko Marulić – A European Humanist exhibition</i>	8
Apie Marką Maruličių	9
About Marko Marulić	11
Europinio lygio humanistas	13
A humanist in the European sense of the word	15
Lotyniški veikalai	18
The Latin opus	19
<i>De institutione bene vivendi per exempla sanctorum</i>	22
<i>De institutione bene vivendi per exempla sanctorum</i>	23
<i>Evangelistarium</i>	26
<i>Evangelistarium</i>	27
<i>De humilitate et gloria Christi</i>	31
<i>De humilitate et gloria Christi</i>	32
<i>Davidias</i>	34
<i>Davidias</i>	35
<i>Kroatų literatūros tėvas</i>	38
The father of Croatian literature	39
Markas Maruličius pasaulio literatūroje	42
Marko Marulić in world literature	44
Martyno Mažvydo <i>Katekizmas</i>	48
<i>The Catechism</i> by Martynas Mažvydas	49
Kristijonas Donelaitis ir jo poema <i>Metai</i>	51
Kristijonas Donelaitis and <i>The Seasons</i>	53

PARODA „MARKAS MARULIČIUS (MARKO MARULIĆ) – EUROPOS HUMANISTAS“

Zagrebo nacionalinei ir universitetinei bibliotekai Kroatijos Respublikos pirmininkavimas Europos Sąjungos Tarybai – proga ne tik Europai, bet ir pasauliui pristatyti reikšmingiausias Kroatijos istorijos asmenybes. Viena iš jų neabejotinai yra Markas Maruličius, kurio turtingą kūrybą, bendradarbiaujant su Kroatijos Respublikos ambasada Lietuvos Respublikoje, pristato paroda „Markas Maruličius (Marko Marulić) – Europos humanistas“.

M. Maruličiaus svarba Kroatijos kultūrai ir reikšmė istorijai, jo ryšys ir santykis su Zagrebo nacionaline ir universitetine biblioteka yra daugialypiai ir daugiasluoksniai. Kroatų literatūros tėvu vadinamas Markas Maruličius simbolizuoja kroatų rašytinę kūrybą ir kroatų žodį, o biblioteka, kaip šimtmetė kroatų knygų ir rašytinio žodžio saugotoja bei išdininkė, su visu savo fondu, o ypač ta jo dalimi, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su Marku Maruličiumi, tik patvirtina jo privilegijuotą vietą kroatų ir Europos literatūroje.

M. Maruličius nepaprastai reikšmingas kroatų literatūrai ir visam kultūros paveldui. Jo darbai buvo spausdinami didžiuosiuose to meto knygų ir leidybos centruose, išversti į daugelį pasaulio kalbų ir minimi visuose svarbiausiuose kataloguose, biografiniuose ir bibliografiniuose leidiniuose. M. Maruličius yra ne tik garsiausias XV–XVI amžiaus kroatų rašytojas, bet ir daug platesnio masto humanistas, kurio dvasiniai ir moralinio pobūdžio tekstai lotynų kalba pelnė ne tik europinę, bet ir pasaulinę šlovę.

Paroda, sudaryta iš 12 ekspozicinių stendų (lietuvių ir anglų kalbomis) ir pasakojanti apie M. Maruličiaus gyvenimą bei kūrybinį kelią, pateikia reprezentatyvią medžiagą iš Zagrebo nacionalinės ir universitetinės bibliotekos fondo. Parodoje pristatomas M. Maruličiaus gyvenimas ir kūryba, apžvelgiami žinomiausi jo veikalai, kurie jau XVI–XVII amžiuje buvo daugelį kartų išleisti ir išversti į įvairias pasaulio kalbas. Tekstinis ir vaizdinis turinys supažindina su M. Maruličiaus įtaka išskilioms Europos asmenybėms. Tarptautinę M. Maruličiaus reikšmę iliustruoja ir pateiktos kopijos iš daugybės pasaulio enciklopedijų, leksikonų, katalogų ir bibliografijų bei literatūrinių ir istorinių žinytų, kuriuose nušviečiami jo gyvenimas ir kūryba. Be to, Marko Maruličiaus kūryba sugretinama su jo amžininkų kūryba, tarp kurių reikėtų paminėti lietuvių Martyną Mažvydą, pirmosios spausdintos knygos lietuvių kalba autorių ir leidėją.

Ta proga išleistas katalogas yra parodos įprasminimas, kuri, be kita ko, atskleidžia Kroatijos ir Lietuvos ryšį ir atkreipia dėmesį į panašią šalių istoriją bei kūrybą. Tai yra abiejų šalių bendradarbiavimo Europos Sąjungoje ir už jos ribų pagrindas.

MARKO MARULIĆ – A EUROPEAN HUMANIST EXHIBITION

The National and University Library in Zagreb has recognised the Croatian Presidency of the Council of the European Union as an opportunity to present not only to Europe but the World some of the most significant people from Croatian history. One of such outstanding individuals is Marko Marulić, whose rich creativeness will be on display in an exhibition *Marko Marulić – A European Humanist*, organised in co-operation with the Embassy of the Republic of Croatia in the Republic of Lithuania.

A multifaceted, multi-layered connection with symbolism lies between Marko Marulić and the National and University Library in Zagreb, mostly in response to his importance to Croatian culture and history. Marko Marulić, *the Father of Croatian literature*, symbolises Croatian literary composition and the Croatian word, while the Library, as a centuries-old keeper and treasury of Croatian Books, as well as the Croatian written word, with its overall fund – especially the one directly or indirectly in relation to Marko Marulić, only confirms his privileged position in Croatian and European literature.

Marko Marulić is of exceptional significance both to Croatian literature and its overall cultural heritage. His works were printed in the largest publishing houses at the time, translated into multiple languages and are mentioned in every major catalogue, as well as biographical and bibliographic proceedings. Marko Marulić not only was the most notable Croatian writer of the 15th and the 16th century but also a humanist of such wide range whose spiritual scriptures and moral writs in Latin have gained worldwide acclaim.

The exhibition (both in English and Lithuanian) spotlights the illustrative selection from the fund of the National and University Library in Zagreb and explores the life and creative activity of Marko Marulić by a showcase of 12 panels. The basis of the exhibition is an overview of Marulić's life and authorship by an insight into his most notable works, which had been numerous published and translated throughout the 16th and the 17th century. In addition to textual content and images, a review of Marulić's influence on European dignitaries also is provided. The international importance of the occurrence of Marulić further is presented in scans of works, containing information about his life and work, from numerous international encyclopaedias, lexicons, catalogues and bibliographies, as well as literary and history reference books. His work also is connected to the practices of his contemporaries, one of whom is Martynas Mažvydas of Lithuania – the author and editor of the first book published in the Lithuanian language.

This exhibition catalogue, moreover, is prepared as a permanent reminder of the exhibition that represents a bond between Croatia and Lithuania – the one honouring its similar history and creativity. It also serves as the founding partnership between these two countries inside the European Union and outside its borders.

APIE MARKĄ MARULIČIŲ

Markas Maruličius (1450 m. rugpjūčio 18 d. Splitas – 1524 m. sausio 5 d. Splitas) – kroatų literatūros tėvas, svarbiausias XV–XVI amžiaus kroatų rašytojas ir literatūros klasikas, pirmojo epo kroatų kalba autorius, taip pat krikščioniškosios literatūros klasikas ir europinio lygio humanistas.

M. Maruličius rašė kroatų, lotynų ir šiek tiek italų kalbomis, vertė iš lotynų ir italų kalbų į kroatų kalbą bei iš kroatų ir italų – į lotynų kalbą. Jis buvo ne tik ypač religingas, bet ir tikras humanistas bei įvairialypis eruditas. Kadangi gyveno viduramžių ir naujųjų amžių sandūroje, pasitelkdavo viduramžių temas, tačiau joms suteikdavo naujas (atnaujintas) formas.

Svarbiausias M. Maruličiaus kūrinys kroatų kalba yra „Judita“, parašytas 1501 m., o išleistas 1521 m. Tai epas Biblijos ir Vergilijaus kūrinų motyvais, sudarytas iš 6 giesmių. Po „Juditos“ sukurta poema „Suzana“ yra mažesnės apimties. Kitų kroatų kalba parašytų eilėraščių tematika daugiausia religinio ir moralinio pobūdžio.

Yra tik keli kroatų kalba rašyti prozos kūriniai, priskirti M. Maruličiui. Tai du laišškai Katarinai Obirtić ir prozos tekstai apie Juditą, o „Oficij Blažene Dive Marije“ („Švč. Mergelės Marijos oficija“, 1500 m.) ir „Od naslidovan'ja Isukarstova“ („Kristaus sekimas“, 1500 m.) yra M. Maruličiaus vertimai iš lotynų kalbos (pastarasis kūrinys yra Tomo Kempiečio „De imitatione Christi“ vertimas).

Daugelis M. Maruličiaus lotynų kalba sukurtų veikalų yra religinio-pamokomojo, moralizuojamo ir teologinio turinio prozos kūriniai. Pagal apimtį ir pasaulinį pripažinimą pirmoje vietoje yra „De institutione bene vivendi per exempla sanctorum“ („Gero gyvenimo pagal šventųjų pavyzdį vadovas“, 6 knygos, parašytas apie 1496 m., pirmoji laida 1507 m.), kuriame autorius pateikia pamokančias istorijas ir anekdotus iš daugybės šventųjų gyvenimų. Svarbiausias M. Maruličiaus moralinės teologijos veikalas – „Evangelistarium“ („Evangelijos skaitiniai“, 1480–1500? m., pirmasis žinomas leidimas 1516 m.). Kristologiniame traktate „De humilitate et gloria Christi“ („Apie Kristaus nusižeminimą ir šlovę“, 1518 m.), remdamasis Senojo Testamento pranašais, skirtingai nei žydai, autorius įrodinėja, kad Kristus yra pažadėtasis Mesijas.

Smulkesni prozos tekstai yra „In epigrammata priscorum commentarius“ („Senujų užrašų komentarai“, 1503 m.), 142 antikinių užrašų, daugiausia iš Italijos ir Solino, rinkinys su gausiais dalykiškais ir moralizuojamais komentarais; „Vita divi Hieronymi“ („Šv. Jeronimo gyvenimo aprašymas“, 1507 m., pirmasis leidimas 1994 m.), kur teigiama, kad šis šventasis kilęs iš Kroatijos; „Quinquaginta parabolae“ („Penkiasdešimt apsakymų“, 1510 m.), palyginimų rinkinys, paremtas Naujuoju Testamentu; „Regum Dalmatiae et Croatiae gestas“ („Dalmatijos ir Kroatijos karalių kronika“, 1510 m., pirmasis leidimas 1666 m.), vadinamosios „Kroatijos kronikos“ („Popo Duklianino kronikos“) laisvas vertimas; pamokslas „De ultimo Christi iudicio“ („Paskutinis Kristaus teismas“, apie 1520–1521 m., pirmasis leidimas 1901 m.), retorikos požiūriu tobuliausias M. Maruličiaus tekstas; „De Veteris instrumenti viris illustribus commentarium“ („Apie Senojo Testamento veikėjus“, apie 1517–1518 m., pirmasis leidimas 1979 m.), Senojo Testamento santrauka; „Dialogus de Hercule a Christicolis superato“ („Dialogas apie Heraklį, kurį pranoko Kristaus pasekėjai“, 1519 arba 1520 m., pirmasis leidimas 1524 m.), kuriame poetas ir teologas diskutuoja apie mitologijos ir alegorijos naudojimą poezijoje; „Epistole domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI pont. maks. de calamitatibus esetrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem“ („Marko Maruličiaus iš Splito laiškas Adrijanui VI“, 1522 m.), raginimas sukurti katalikų valdovų vienybę ir patraukti į bendrą karinį žygį prieš turkus; „Repertorium“ („Katalogas“, pirmasis leidimas 1998–2000 m.), didelės apimties ištraukų (daugiausia etikos tematika) iš Biblijos bei antikios, patristinio laikotarpio ir humanizmo atstovų kūrinių rinkinys. Iš gausaus susirašinėjimo žinomi tik keli laišškai.

M. Maruličius buvo ir produktyvus poetas, rašęs lotynų kalba. Epe „Davidias“ („Dovidiada“, 1506–1517? m., pirmasis leidimas 1954 m.) autorius apdainavo žydų karaliaus Dovydo darbus. Taip pat išlikę nemažai lotynų kalba rašytų M. Maruličiaus trumpų eilėraščių ir eilėraščių apie meilę. Jis yra ir pirmasis kroatas, išvertęs Dantę ir Petrarką.

Kai kurių M. Maruličiaus darbų žinomi tik pavadinimai, pavyzdžiui: „Psychologia de ratione animae humanae“ („Žmogaus sielos prigimties psichologija“), „Quaestiones utriusque Testamenti“ („Abiejų Testamentų klausimai“), „De pace Italiae carmen heroicum“ („Epas apie italų taiką“) ir kt.

M. Maruličiaus literatūrinis palikimas gausus ir įvairiapusis, pasižymintis puikiu stiliumi, bendrosiomis kompetencijomis, sugebėjimu varijuoti ir prisitaikyti prie skirtingos skaitytojų publikos. Tiek jo poezija, tiek proza yra neabejotinai vertinga ir nepaprastai reikšminga tautinei kultūrai.

ABOUT MARKO MARULIĆ

Marko Marulić (18th August 1450, Split – 5th January 1524, Split), *the Father of Croatian literature*, generally is considered to be the most important Croatian writer of the 15th and the 16th century. In addition to being a national classic, he also is the creator of the first epic poem written in the Croatian language, which is considered a classic of Christian literature, and represents a classic example of his European formatted humanism.

Marulić literarily expressed himself in Croatian, Latin and, in some regard, Italian. He translated from Latin and Italian to Croatian and from Croatian and Italian to Latin. In addition to deep religiosity, he demonstrated a typical humanistic wide interest and versatile erudition. Living on the cusp between the Medieval Times and the Early Modern Times, he had adopted a range of medieval content that he readapted in renewed forms.

The most important work of Marulić is a biblio-Vergilian epic in six cantos *Judita* (*Judith*), written in Croatian in 1501 and first published in 1521. The poem *Suzana* (*Susan*), created after *Judita*, is of smaller scope of the poetic range. His other poems in Croatian are predominantly of religious and moral themes.

The only Croatian works in prose which are confidently attributed to Marulić are *Dvije poslanice Katarini Obirtić* (*Two Epistles to Katarina Obirtić*) and accompanying prose works to *Judita*, while *Oficij Blažene Dive Marije* (*The Little Office of the Blessed Virgin Mary*) and *Od naslidovan'ja Isukarstova* (*The Imitation of Christ*, 1501) are translations from Latin to Croatian (the latter being *De imitatione Christi* by Thomas à Kempis).

The majority of Marulić's work in Latin consists of prose, which is religiously educational, moralistic and theologically oriented. By its scope and its world renown, the most salient work of his is *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (*Instruction on the Life of Purity Modelled on the Lives of Saints*, approx. 1496, first known edition 1507), a collection of educational stories and anecdotes from the lives of multiple saints in six books. *Evangelistarium* (*Evangelistary*, 1480-1500? first known edition 1516) is Marulić's most important work of moral theology. In a Christological debate *De humilitate et gloria Christi* (*On the Humility and Glory of Christ*, 1518), based on Old Testament prophets and in spite of Judaism, he postulates Christ as a promised Messiah.

His minor prose writings contain of *In epigrammata priscorum commentarius* (*Commentary on Inscriptions of the Ancients*, 1503), a collection of 142 antique inscriptions predominantly hailing from Italy and Salona with an abundance of realistic and moralistic comments; *Vita divi Hieronymi* (*Life of St. Jerome*, 1507, first edition 1994), in which he demonstrates the origins of St. Jerome as of the Croatian region; *Quinquaginta parabola* (*Fifty Parables*, 1510), a collection of parables in style of the New Testament; *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta* (*Deeds of the Dalmatian and Croatian Kings*, 1510, first edition 1666), a loose translation of the so called *Hrvatska kronika* (*The Croatian Chronicle*), a part of *Ljetopis popa Dukljanina* (*Annals of Priest from Doclea*); a sermon *De ultimo Christi iudicio* (*On the Last Judgement of Christ*, approx. 1520-1, first edition 1901), Marulić's rhetorically most stylised text; *De Veteris instrumenti viris illustribus commentarium* (*On the Characters of the Old Testament*, approx. 1517-18, first edition 1979), a compendium of the Old Testament; *Dialogus de Hercule a Christicolis superato* (*Dialogue about Hercules Who Was Surpassed by Those Who Honour Christ*, 1519 or 1520, first edition 1524), in which the Poet and the Seminarian discuss the use of mythology and allegory in poetry; *Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI pont. max. de calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem* (*The Epistle of Marko Marulić of Split to Pope Adrian VI about Present Misfortunes and a Call to Union and Peace of all Christians*, 1522), a plea for an organised concord of the Catholic rulers towards a joint military expedition against the Turks; *Repertorium* (*The Repertory*, first edition 1998-2000), a big collection of largely ethically themed excerpts from the Bible, including the works of ancient, patristic and humanistic writers. From a surely vast correspondence of his, only a few letters are known.

Marulić also was a prolific Latin poet. In the epic *Davidias* (*The Davidiad*, 1506–1517?, first edition 1954) he praises the deeds of the Jewish King David. A significant number of Marulić's shorter poems in Latin and love poems also is preserved. He was the first of Croats to translate the works of Dante and Petrarch.

Some of Marulić's works are known only by title, such as *Psichologia de ratione animae humanae* (*Psychology on the Nature of the Human Soul*), *Quaestiones utriusque Testamenti* (*Questions Concerning Both Testaments*), *De pace Italiae carmen heroicum* (*An Epic Poem on the Italian Peace*) and others.

He has left a comprehensive and varied opus, which is characterized by the excellent literary styling, generic competency, with the ability to vary and adapt to a diverse reading audience. Both in verse and prose, Marulić created acts of undeniable value and of premier meaning for national culture.

EUROPINIO LYGIO HUMANISTAS¹

Nūdienos viešas diskursas dažnai pabrėžia europinį Marko Maruličiaus matmenį, daugiausia dėl jo lotyniškų kūrinių sėkmės, ir kur kas mažiau akcentuojamos priežastys, nulėmusios tą sėkmę. Pateikiame keletą atsakymų į klausimą, kodėl M. Maruličius laikomas ne tik pirmuoju kroatų klasiku, bet ir europinio lygio humanistu.

1. Literatūros, poezijos ir poetikos požiūriu jį laikome Europos humanistu, nes savo epe jis naujai interpretavo Bibliją ir Vergilijų, pademonstravo savitą poetinį meistriškumą, remdamasis antikinės ir vėlesnės literatūros palikimu.

2. Kai pabrėžiamas M. Maruličiaus krikščioniškumas, religingumas, bažnytiškumas ir pamaldumas, tai taip pat rodo, kad jis priklauso Vakarų, tai yra, Europos kultūrai. Krikščioniškoje literatūroje jis rėmėsi ne tik vadinamąja lotyniškąja, Viduržemio jūros regiono Europa, akstinų jam suteikdavo ir šiaurietiški dvasiniai judėjimai. Jis susijęs su literatūrine Europa, nepaisant veikalų pobūdžio ir tematikos.

3. M. Maruličiaus europietiškas ryškėja per jo įvairiapusių interesus ir skirtingo pobūdžio kūrinius, patvirtinančius, kad jis yra pasitikinti savimi Atgimimo epochos asmenybė, rašytojas ir intelektualas, kurio šaknys įaugusios į Kroatijos žemę ir kasdienybę.

¹ Literatūra: Tomasović, M. Marulićevo europejstvo // *Colloquia Maruliana...*, t. 6, 1997, p. 205–209.

4. M. Maruličiaus kroatiskumas yra ir jo europietiskumo veiksnys, ypač tai, kad jis nusprendė rašyti paprasta liaudies kalba. Jo sprendimas poeziją kurti ne tik mokytų žmonių, bet ir liaudies kalba turėjo platesnes istorines pasekmes kroatų literatūrai ir kartu atspindi Europos progresą bei senųjų amžių ir viduramžių poezijos virsmą į naujųjų amžių poeziją.

5. Tai, kad M. Maruličius rašė keliomis kalbomis yra humanistinės Renesanso literatūros *signum temporis*. Jis gilinasi į Dantės ir Petrarkos recepcijos istoriją, siekdamas „humanizuoti“ lotyniškus hegzametrus, t. y. išaukštinti juos „liaudies“ eilėmis. Tiki kroatų kalbos verte, nes į ją verčia Petrarką ir Tomą Kempietį.

6. M. Maruličiaus visapusiško išprusimo ir kultūros pagrindas – antikos paveldas ir Biblija, taip pat civilizacijos suvokimas ir plati pasaulėžiūra. Šiuo požiūriu M. Maruličius yra europietis, o „Judita“ yra neabejotinas to įrodymas: jos biblinis turinys, pasakojimas ir pagrindinė herojė, vergiliška forma su mitologiniais poetiniais ornamentais, sumoderninimas įvedant petrarkišką poetinį iškalbingumą, aprašymai ir Renesanso vaizdingumas, visa tai perkeliama į kalbą, kuri jam skamba „saldžiau“ nei įprastai vartojama lotynų kalba.

7. M. Maruličiaus europietiskumą paaiškina ir europietiška aplinka, iš kurios jis kilęs ir kurioje kūrė. Jo kūrybai įtakos turėjo ir kroatų glagolicos raštijos tradicijos, liaudies pamaldumas, anoniminių autorių eilės, gimtojo miesto atmosfera ir aplinka, gimtasis Viduržemio jūros regiono klimatas ir kraštovaizdis.

Remiantis šiais keliais veiksniais galima daryti išvadą, kad M. Maruličius yra charizmatiškasis kroatų literatūros tėvas, atnaujinęs ją ir padėjęs jai pagrindus, todėl jo knygos susilaukė didžiulės sėkmės įvairiose šalyse. Jo tekstai ir jų dvasia atitiko europietiškąją, o buvo sukurti Kroatijos žemėje.

A HUMANIST IN THE EUROPEAN SENSE OF THE WORD²

The European dimension of Marulić is often highlighted in today's public rhetoric, which in part is based on the achievements of his works in Latin, and far less on the conditions of that success. To answer the question of why Marko Marulić not only was the first Croatian classic but also a humanist of European profile, significance and reach, a few of determinants are listed as to corroborate this assertion.

1. From a literary, lyrical and poetic standpoint, he was a European humanist by a way of reinterpreting a biblio-Vergilian epic poem in which he expresses an autonomous source of poetic excellence that stands along with antique and post-antique literary culture.

2. When Marulić's Christianity, religiosity, ecclesiasticism and piety are highlighted, it too is a sign of his belonging to western culture that is Europe. In the Christian literary sense, he not only relied on the so-called Latinist-Mediterranean Europe, but also received stimulus from the northern spiritual movements.

3. Marulić is akin to Europe by his versatile interests and diverse opus, which has confirmed his assertiveness as a personality, writer and an intellectual from the times of European Renaissance that is rooted on Croatian grounds and sooth.

4. A Factor of Marulić's Europeanism is his Croatism, especially by choice of expressing himself in the vernacular. The decision to poetically craft in the common tongue and not just in the language of the upper class not only has had far-reaching historic consequences for Croatian literature but at the same time also reflected a progressive European path of poetic transformability by turning the ancient and the medieval into early-modern.

5. Marulić's trilingualism, that is his multilingualism, is a *signum temporis*³ of the Renaissance humanistic literature. By entering the world of reception created by Dante and Petrarch and using the dactylic hexameters he persuaded himself to humanize and uplift their "common" verses.

² Literature: Tomasović, M. Marulićevo europejstvo. // Colloquia Maruliana ..., vol. 6, 1997, pp: 205-209.

³ something that marks or identifies or represents: a sign, or a signature

6. The background and the basis of Marulić's entire culture surely depend on the legacies of the Antique and the Bible, as well as the civic and ideological sight. In that regard, Marulić is European and the proof lies in *Judita* (*Judith*) whose biblical content, narrative with its hero, the Vergilian treatment along with a poetic embellishing hailing from the mythology, the modernisation by input of Petrarchan poetic eloquence, descriptiveness and Renaissance vividness transport it into a language that hits close to home⁴ instead of the programmed Latin.

7. The Europeanism of Marulić in the end also was the Europeanism of the environment in which he sprung up and operated. His opus was conditioned by the tradition of Glagolitic literacy, common religiosity, the verse making of *začinjavci*⁵, the atmosphere of his hometown and his surroundings, in addition to the geographical area and landscape of the Mediterranean.

Throughout these determinants it is easy to conclude that Marulić is the charismatic *Father of Croatian literature* together with being its true reformer and founder, which furthermore explains his books being a massive success in many countries that both in spirit and penmanship suited a European sensibility whilst being of Croatian origin.

⁴ In lieu of a literal translation of the excerpt from the poem *Oproštaj* by Tin Ujević written in Old Croatian Čakavian, in which the author evokes Marulić and uses the following 'U lipom jaziku, gdi "č a" slaje zvoni' (In fair language where ča – meaning *what* in Čakavian dialect– sounds sweeter), an idiom in English was chosen instead – both connotatively keeping in mind its meaning of connecting the terms *home* and *language*

⁵ the term denotes anonymous Croatian medieval poets as in Lučin, B. (1996) 'On the Marginal Notes in the *Judita*'. *Colloquia Maruliana* 15(6): 31-35.

LOTYNIŠKI VEIKALAI⁶

Stipri viduramžių lotyniška tradicija palankiai paveikė lotynų kalbos vartojimą humanizmo epochoje. M. Maruličius yra vienas iš labiausiai verčiamų ir reikšmingiausių kroatų ir Europos lotynistų. Didžiąją dalį turtingos ir įvairiapusės jo kūrybos sudaro lotyniški veikalai, Europoje jam pelnę humanizmo rašytinio žodžio meistro šlovę. Būdamas puikus lotynų kalbos žinovas, sukūrė visą eilę poezijos ir prozos kūrinių: krikščioniškojo dvasingumo vadovų, praktinio gyvenimo instrukcijų, paremtų moralės principais, kultūrinių-istorinių traktatų ir pamokomųjų kūrinių, senųjų tekstų komentarų, alegorinių epų, elegijų, epigramų, eiliuotų laiškų ir eiliuotų kūrinių bei prozos vertimų. Savo kūryboje M. Maruličius rėmėsi klasikine antika, Biblija ir patrologija. Kūriniuose didelis autoriaus religingumas ir pagrindinių krikščioniškų vertybių propagavimas dera su naujomis humanistinėmis pažiūromis. Lotyniškus tekstus pasirašydavo Marcus Marulus Spalatensis arba Marcus Marulus Delmatos slapyvardžiais.

Pagal apimtį ir pasaulinį pripažinimą reikšmingiausia vieta tarp lotyniškų raštų tenka moralinio-didaktinio turinio veikalui „De institutione bene vivendi per exempla sanctorum“ („Gero gyvenimo pagal šventųjų pavyzdį vadovas“). M. Maruličiui gyvam esant kūrinys buvo išleistas keletą kartų, o XVI ir XVII amžiuje pasirodė nemažai leidimų originalo kalba bei vertimų į daugelį pasaulio kalbų, pelniusių autoriui pasaulinę šlovę. Kitas dažnai publikuojamas ir verčiamas moralinės teologijos veikalas – „Evangelistarium“ („Evangelijos skaitiniai“), paremtas trimis teologinėmis dorybėmis: tikėjimu, viltimi ir meile. Trečias pagal apimtį kūrinys dvasinėmis temomis yra „De humilitate et gloria Christi“ („Apie Kristaus nusižeminimą ir šlovę“), kuriame, remdamasis Evangelija, autorius vaizduoja ir komentuoja Kristaus gyvenimo istoriją. Kiti proziniai teologijos veikalai yra debatai „De ultimo Christi iudicio“ („Paskutinis Kristaus teismas“), „De veteris instrumenti viris illustribus commentarium“ („Apie Senojo Testamento veikėjus“) ir „Dialogus de Hercule a Christocolis superato“ („Dialogas apie Heraklį, kurį pranoko Kristaus pasekėjai“). Tarp keleto trumpesnių kūrinių religine tematika – pamokomųjų pasakojimų, paremtų Naujuoju Testamentu, rinkinys „Quinquaginta parabolae“ („Penkiasdešimt apsakymų“). Istorijų, kurių kiekviena turi pasakojamąją dalį ir pamokančius komentarus, pagrindiniai veikėjai yra populiarių profesijų atstovai, tuo pat metu turintys ir tipiškų charakterio bruožų (pvz., melagis, pagyrūnas, veltėdis, pasipūtėlis). M. Maruličius lotyniškai rašė ir elegijas, epigramas, himnus ir eiliuotas šventųjų biografijas, tokias kaip „Vita divi Hieronimi“ („Šv. Jeronimo gyvenimo aprašymas“), ir net eilėraščius apie meilę, iš kurių labiausiai intriguojantys yra „Epigrammata“, dar žinomi pavadinimu „Glazgo eilės“, pirmą kartą išleisti tik 1999 m. M. Maruličių domino ne tik Biblija, šventųjų gyvenimai ir antikos istorija, bet ir tautos praeitis. Tai patvirtina vadinamosios „Kroatijos

⁶ Literatūra: Marko Marulić. Hrvatski stihovi i proza; parengė ir transkribavo Bratislav Lučin. Zagreb: Matica hrvatska, 2018, p. 31–57.

kronikos“ vertimas, viduramžių pietų slavų istorija, kurios lotyniškas pavadinimas „Regum Dalmatiae, atque Croatiae gesta“. Susidomėjimą to meto įvykiais liudija laiškas popiežiumi Adrianui VI „Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI pont. max. de calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem“, raginantis katalikų valdovus laikytis vienybės ir drauge pasipriešinti turkams. Ypatingą vietą tarp lotyniškų autoriaus veikalų užima „Repertorium“ („Katalogas“), didelės apimties ištraukų, ypač etikos tematika, iš Biblijos bei antikos, ankstyvosios krikščionybės ir humanizmo rašytojų kūrinii rinkinys. Šis darbas paremtas leksikono sudarymo principu, todėl M. Maruličius laikomas vienu iš Kroatijos leksikografijos pradininkų. Tai, kad M. Maruličius yra išskirtinis poetas ir lotynistas, patvirtina ir herojinis istorinis epas „Davidias“ („Dovidiada“), kurio 14 dalių sudaro 6764 hegzometro eilutės. Taip pat reikėtų paminėti ir M. Maruličiaus atliktus italų klasikų laisvus vertimus: pirmosios Dantės „Pragaro“ giesmės į lotynų kalbą ir Petrarkos į lotynų ir kroatų kalbas. Deja net šiandien kai kurių lotyniškų M. Maruličiaus kūrinių žinomi tik pavadinimai, pvz., „De pace Italiae carmen heroicum“ („Epas apie italų taiką“), o remiantis dingusio teksto pavadinimu „Psychologia de ratione animae humanae“ („Žmogaus sielos prigimties psichologija“), M. Maruličius laikomas žodžio „psichologija“ kūrėju.

THE LATIN OPUS⁷

A strong medieval Latinist tradition had favourably influenced the use of the Latin language during the times of humanism. Marko Marulić is considered as one of the most translated and most significant of Latinists, not only of Croatia but of Europe. The most of his rich and diverse opus is made up of exactly the works in Latin, from which he gained the reputation of mastering the humanistic written word of the European cultural scene. As an equipped expert of Latin, he created a series of works both in verse and prose – manuals on Christian spirituality, guides for a practical life based on moral principles, commentaries on antique texts, an allegorical epic, elegies and epigrams, epistles in verse, as well as translations in both verse and prose. Classical antiquity, the Bible and Patristics represent the paragon of his literary work. On one hand his creativity is characterised by his deep religiosity with the promotion of fundamental Christian values, while on the other by education in lieu of newer humanistic worldviews. In the works in Latin he is signed as Marcus Marulus Spalatensis or Marcus Marulus Delmata.

⁷ Literature: Lučin, B. [eds.] (2018) Hrvatski stihovi i proza / Marko Marulić. Zagreb: Matica hrvatska.

By scope and world renown, the most significant place amongst his Latin scriptures is taken by a moralistic and didactic work *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (*Instruction on the Life of Purity Modelled on the Lives of Saints*). Numerous published during Marulić's life, the work also was published in the original and in translations throughout the 16th and the 17th century, securing its author worldwide fame. Another one of his often published and translated works is a moralistically theological work *Evangelistarium* (*Evangelistary*), based on the analysis of theological virtues – Faith, Hope and Charity. Coming in third in scope of his work in the field of spirituality is the evangelical-based *De humilitate et gloria Christi* (*On the Humility and Glory of Christ*), in which he outlines and interprets the Life of Christ. Amongst his other theological works in prose of those that stand out are *De ultimo Christi iudicio* (*On the Last Judgement of Christ*), *De veteris instrumenti viris illustribus commentarium* (*On the Characters of the Old Testament*) and *Dialogus de Hercule a Christocolis superato* (*Dialogue about Hercules Who Was Surpassed by Those Who Honour Christ*). A collection of morally interpreted stories inspired by the New Testament titled *Quinquaginta parabola* (*Fifty Parables*) belongs to a few of his shorter writs on religious matter. The protagonists of each story, which contains of a narrative part and a moral commentary, appear as representatives of commoners' professions, in addition to being the exponents of stock characters, such as The Insincere Man, The Flatterer, The Absent-Minded Man, The Arrogant Man.

By use of Latin, Marulić also wrote elegies, epigrams, hymns and biographies of the saints in verse, such as *Vita divi Hieronymi* (*Life of St. Jerome*), while even creating love poems of which the most intriguing one is *In Epigrammata* (*The Epigram*), also known as *The Glasgow Verses*, first published in 1999. Aside from the biblical, sacred and antique history, Marulić was as well intrigued by national history, as is confirmed in his translation of the so called *Hrvatska kronika* (*The Croatian chronicle*), a medieval chronical history of the South Slavs titled in Latin *Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta* (*Deeds of the Dalmatian and Croatian Kings*). His interests in current affairs is displayed in the epistle to Pope Adrian VI *Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI pont. max. de calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem* (*The Epistle of Marko Marulić of Split to Pope Adrian VI about Present Misfortunes and a Call to Union and Peace of all Christians*) in which he pleads for an organised concord of the Catholic rulers towards a joint resistance to the Ottoman Empire. A special place in the author's Latin opus likewise is held by *Repertorium* (*The Repertory*), a vast collection of passages of mainly ethical themes from the Bible and the works of antique, early Christian and humanistic writers. Based on lexiconic principles, the latter work determines Marulić as one of the founders of Croatian lexicography. As an exquisite poet and Latinist, Marulić proved himself in the form of a heroic-historical epic *Davidias* (*The Davidiad*) of 14 books that comprise of 6 764 dactylic hexameters. The poetic rendering of Italian classics by Marulić also need to be noted – the first Canto of Dante's *Inferno*

to Latin as well as of Petrarch from Latin to Croatian. Several of his works from the Latin opus are unfortunately only known today by their titles, such as *De pace Italiae carmen heroicum* (An Epic Poem on the Italian Peace), while on the basis of a lost scripture, *Psichologia de ratione animae humanae* (Psychology on the Nature of the Human Soul), Marulić is today considered to be the maker of the word *psychology*.

Marci Maruli Quinquaginta parabolae antraštinis lapas.

Köln, 1529. Zagrebo nacionalinēs ir universitetinēs bibliotekos rankraščiū ir senų knygų kolekcija./

The title page of *Marci Maruli Quinquaginta parabola*.

Cologne, 1529. The Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb.

DE INSTITUTIONE BENE VIVENDI PER EXEMPLA SANCTORUM

Pagal apimtį ir pasaulinį pripažinimą žymiausias Marko Maruličiaus lotyniškas kūrinys – „De institutione bene vivendi per exempla sanctorum“ („Gero gyvenimo pagal šventųjų pavyzdį vadovas“). Tai pamokančių istorijų ir anekdotų iš Senojo bei Naujojo Testamento ir šventųjų gyvenimų rinkinys, suskirstytas į šešias knygas. Kūrinio tikslas yra tikrais ir glaustais pavyzdžiais, be abstrakčių samprotavimų, įkvėpti skaitytoją dorovingam gyvenimui. Tematikos požiūriu veiksmai vystosi nuo žemiškųjų dorybių (gailingumo, svetingumo ir kt.), paliečia maldą, tikėjimą, viltį ir meilę, atgailą, dorą gyvenimą, išpažintį ir Komuniją, siekia pavyzdinėmis tapusias kančias, ypač kankinių, ir galiausiai pereina prie svarstymų apie mirtį, skaistyklą ir paskutinį teismą. Kai kurie skyriai pradedami trumpai aptariant temą ir jos svarbą, o vėliau, įprasta tvarka, pateikiami tinkami pavyzdžiai, dažniausiai pradedant nuo Senojo Testamento įvykių, pereinant prie istorijų iš Naujojo Testamento ir baigiant viduramžių šventųjų gyvenimais. Šią, atrodytų, monotonišką struktūrą M. Maruličius pagyvino sumaniu literatūriniu apdorojimu, t. y. įvairiais pasakojimo būdais: anekdotines istorijas keičia hagiografijos pavyzdžiai ir legendos bei novelinio pobūdžio trumpi gyvenimų aprašymai.

M. Maruličius kūrinį rašė 1496–1499 m., o pirmasis žinomas leidimas buvo išspausdintas Venecijoje 1507 m. M. Maruličiui gyvam esant veikalas pakartotinai išleistas keletą kartų. Kūrinys XVI–XVII a. susilaukė didžiulio atgarsio Europoje, dėl jo autorius tapo pasaulinio garso rašytoju. Originalo kalba „De institutione“ išleistas mažiausiai penkiolika kartų, kaip antai: Venecijoje, Bazelyje, Kelne, Solingene, Antverpene ir Paryžiuje. Nepaprasto pasisekimo sulaukė vertimai. Jau XVI a. kūrinys išleistas italų, vokiečių, portugalų ir prancūzų kalbomis, XVII a. čekų kalba, o dalis kūrinio – islandiškai. Vertimai buvo išleisti Venecijoje, Bergame, Kelne, Dilingene, Augsburgėje, Leipcige, Lisabonoje, Dué, Paryžiuje, Holume, Prahoje ir Kemptene. M. Maruličiaus knygą skaitė ir citavo šv. Karolis Boromejas ir šv. Pranciškus Salezietis, savo bibliotekoje ją turėjo vokiečių humanistas Konradas Peutingeris ir garsus ispanų baroko poetas ir dramaturgas Francisco de Quevedo y Villegas. Pranciškus Ksaveras su ja nesiskyrė misijų kelionėse į Tolimuosius Rytus, o jėzuitai ją įtraukė į privalomų skaitinių sąrašą, todėl knygą randame ne tik Europos šalių, bet ir Japonijos bei Kinijos bibliotekose.

Dažniausiai publikuojamas M. Maruličiaus tekstas, dvasinis eilėraštis „Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce“, buvo išspausdintas pirmajame „De institutione“ leidime. Pasirodė 130 kūrinio leidimų originalo kalba ir išverstų į ispanų, prancūzų, italų, čekų, anglų, kroatų ir slovėnų kalbas.

Nors ir neabejotinai populiarai tarp skaitytojų ir mėgstama garsių pamokslininkų, net šventųjų, „De institutione“ teko patirti cenzūros žirkles. Labiausiai buvo puolamas skyrius „O gajenju istine i izbjegavanju laži“ („Apie teisybės puoselėjimą ir melo vengimą“), kuriame autorius laikosi nuomonės, kad melas, nors iš esmės yra nuodėmingas ir turėtų būti atmestas, kai kuriais atvejais vis tiek leistinas – būtent tada, kai išsakyta tiesa gali pastūmėti į dar rimtesnę nuodėmę arba dėl to būtų galima netekti ko nors dar geresnio. Toks požiūris nebuvo priimtinas cenzoriams, todėl „De institutione“ 1544 m. Sienoje buvo sudeginta, o 1612 m. Madride paskelbta, kad įtraukiama į „Index librorum prohibitorum et expurgatorum“.

DE INSTITUTIONE BENE VIVENDI PER EXEMPLA SANCTORUM

Of all the works that Marulić wrote in Latin, by scope and global resonance, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (*Instruction on the Life of Purity Modelled on the Lives of Saints*) comes in first. It is a collection of educational stories and anecdotes from both the Old and the New Testament, as well as of multiple saints' lives in six books. By use of vivid and concise examples, the purpose of the work is to impel its audience to live a virtuous life. As a whole, it thematically revolves around worldly chastity (grace, hospitality, etc) of the way from prayer, faith, hope and love, redemption, moral life, confession and communion to exemplary instances of suffering – mostly of martyrs, and finally towards contemplations of death, purgatory and last judgement. Certain chapters open with a short, general discussion of the topic and its importance before unravelling in an established pattern of recounted cautionary adventures, most commonly starting with the Old Testament and across the happenings of the New Testament, with subsequent events from the lives of medieval saints. Marulić dynamizes this seemingly uniformed structure by artful, literary processing, that is by using a diverse way of storytelling of alternating anecdotal sketch stories, hagiographical and legendary patterns, as well as by use of recounted, concise life histories.

Marulić wrote the piece from 1496 to 1499 and its first known edition was published in Venice in 1507. Numerously released already during Marulić's life, the piece had a significant European reception during the 16th and 17th century, securing its author world acclaim. The master copy of *De institutione* was printed at least 15 times in Venice, Bergamo, Cologne, Dillingen an der Donau, Augsburg, Leipzig, Lisbon, Douai, Paris, Holum, Prague and Kempten. The exemplary book was read and quoted by both St. Charles Borromeo and St. Francis de Sales, whilst a famous German humanist Conrad Peutinger and a famed poet and playwright of the Spanish Baroque Francisco de Quevedo y Villegas all kept a copy in their respective libraries. It also was an inseparable piece of St. Francis Xavier during his missionary trips to the Far East, whereas the Jesuits turned it into a required reading and is therefore found not only in European countries but also in Japan and China.

Marulić's most published text, an appendix to *De institutione*, is a spiritual poem *Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce* (*The Song about the Teaching of Our Lord Jesus Christ Hanging on the Cross*). The piece was published in over 130 editions of the master copy and was translated to Spanish, French, Italian, Bohemian, English, Croatian and Slovene.

Despite the indisputable success with readers and its popularity among distinguished preachers, even among the saints, *De institutione* was nevertheless not spared the censorial scissors. The chapter *De veritate colenda mendacioque fugiendo* (*On Nurturing the Truth and Avoiding the Lie*) was especially under attack, in which Marulić, even though of wrong principle and in need of discard, postulates a lie as permitted in certain cases – namely when by telling the truth, one should permit an even harder sin or lose a greater good. Such an attitude was not deemed acceptable, moreover, even causing *De institutione* to burn at the stake in Siena in 1564 and making it onto the *Index librorum prohibitorum et expurgatorum* (*List of Prohibited Books*) that was published in Madrid in 1612.

Benevendi instituta typo Sanctorum salutariumque doctrinarum congesta antraštinis lapas.

Basel, 1513. Zagrebo nacionalinės ir universitetinės bibliotekos rankraščių ir senų knygų kolekcija./

The title page of *Benevendi instituta typo Sanctorum salutariumque doctrinarum congesta*.

Basel, 1513. The Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb.

EVANGELISTARIUM⁸

„Evangelistarium“ („Evangelijos skaitiniai“) yra svarbiausias M. Maruličiaus moralinės teologijos veikalas, kurį sudaro 7 knygos, suskirstytos į 194 skyrius. Jame aptariami įvairūs praktinės krikščioniškosios etikos klausimai, grįsti aiškinimu trijų teologinių dorybių – tikėjimo, vilties ir meilės, kuriomis, autoriaus nuomone, ir yra paremta visa Biblija.

Autorius aiškiai nustatęs didėjančią seką: pirmoji knyga skirta tikėjimui, kitos dvi – vilčiai, o likusios keturios – meilei. Atidžiau pažvelgus į turinį aiškėja, kad paskelbtos temos užliečiamos tik probėgšmais: kiekvienoje iš minėtų teminių dalių tik pirmieji skyriai iš tiesų skirti atitinkamai temai, o vėliau daugiau ar mažiau laisvomis asociacijomis pereinama prie kito turinio, kaip antai Bažnyčia, kunigas, pamokslininkas ir pamokslavimas, Šventojo Rašto skaitymas ir nagrinėjimas, malda, Atgailos ir Eucharistijos sakramentai, įsakymai, ramybė, gyvenimas ir mirtis, budėjimas, darbas ir bedarbystė, žmonos pasirinkimas, santuoka, šeimos ir vaikų auklėjimas, velnias, pagundos, penki pojūčiai ir t.t.

Kūrinys „Evangelistarium“ skirtas dvasininkams, vienuoliams, vyskupams, į kuriuos autorius ne kartą kreipiasi. Tačiau skyriai apie žmonos pasirinkimą, santuoką ir vaikų auklėjimą rodo, kad M. Maruličius kreipiasi ir į išsilavinusius pasauliečius.

Pagal apimtį ir skaitomumą jis yra antroje vietoje po „De institutione“. Pirmasis žinomas leidimas datuojamas 1516 m., kurį autorius skyrė spaustuvininkui Francesco Consorti iš Lukos, tačiau yra nepatvirtintos informacijos apie leidimus 1487 m. (Redže), 1500 m. (Venecijoje), 1501 m. (nežinomoje vietoje) ir 1515 m. (Pizoje).

Ankstesnio leidimo egzistavimą galėtų patvirtinti nuorodos pirmojo „Quinquaginta parabolae“ (1510? m.) leidimo baigiamajame žodyje, kurio autorius Francesco Consorti (Franciscus Lucensis lectori felicitatem) ir, galbūt, M. Maruličiaus laišakai, rašyti nežinomų metų rugpjūčio 25 d. bei 1515 m. balandžio 26 d.

Per keturiasdešimt metų kūrinys buvo išleistas dar dešimt kartų, po to išverstas į italų (1517 m.) ir ispanų kalbas (1655 m.); ištraukos buvo paskelbtos dar septynis kartus lotynų, flandų ir prancūzų kalbomis. „Evangelistarium“ per pusantro šimto metų buvo išleistas devyniolika kartų. Miestai, kuriuose pasirodė šie leidimai, buvo dideli kultūros, spaudos ir politiniai centrai: Venecija, Bazelis, Kelnas, Paryžius, Antverpenas, Levenas, Madridas.

⁸ Literatūra: Marulić, M. Hrvatski stihovi i proza. Parengė ir transkribavo Bratislav Lučin. Zagreb: Stoljeća hrvatske književnosti, 2018, t. 137, p. 35–37.

Kaip ortodoksiškai katalikiškas tekstas, „Evangelistarium“ sulaukė nemažo dėmesio audringu dvasinės sumaišties ir konfliktų reformuotoje Katalikų Bažnyčioje laikotarpiu. Pastebėtina, kad katalikiškame Kelne 1529 m. jis buvo išleistas net keturis kartus, o po to tame pačiame mieste dar du kartus – 1532 m.

M. Maruličiaus darbai traukė reformistus, nes juose išsakyta krikščioniškoji mintis rėmėsi tik bibline žinia, kuri atitiko protestantizmo principą *sola Scriptura*, t. y. laikantis nuomonės, kad vienintelis dvasinis autoritetas yra Šventasis Raštas, o ne popiežius ir bažnytinis mokymas. Tad nenuostabu, kad kūrinį „Evangelistarium“ skaitė rašytojai, vertėjai, humanistai, prelatai, valstybininkai ir kiti žymūs daugelio Europos šalių žmonės. Garsiausias jų buvo Anglijos karalius Henrikas VIII (1491–1547), kuriam „Evangelistarium“ į rankas pateko ieškant teorinio pagrindimo savo ketinimui nutraukti santuoką su Kotryna Aragoniete. Savo asmeniniame egzemplioriuje, saugomame Britanijos bibliotekoje, jis įrašė daugiau nei keturis šimtus pastabų, kai kurios iš jų yra skyriaus „Žmonos pasirinkimas“ parašėse. „Evangelistarium“ taip pat skaitė Anglijos kancleris Tomas Moras (Thomasas Moore (1478–1535), Šventosios Romos imperatorius Karolis V (1500–1558), kuriam, pasak liudijimų, tai buvo didelės pagarbos vertas ir įdomus kūrinys, guodęs jį ligoje ir vienatvėje paskutiniaisiais gyvenimo Yuste (Cáceres) vienuolyne metais, olandų jėzuitas Petras Kanizijus (1521–1597). Jį gyrė lenkų humanistas Janas Dantyszekas (Ioannes Dantiscus, 1485–1548) ir vokiečių kartografas, kosmografas ir hebraistas Sebastianas Miunsteris (Sebastian Münster (1488–1552), o 1528 m. pranciškonas Juanas de Zumárraga (1468–1548 m.), pirmasis Meksikos vyskupas, pasiėmė jį į kelionę per Atlantą.

EVANGELISTARIUM⁹

Evangelistarium (Evangelistary) is Marulić's most important work of moral theology in which throughout seven books and in total of 194 chapters various matters of practical, Christian ethics are discussed, in addition to being based on the analysis of theological virtues – Faith, Hope and Charity, which Marulić felt the Bible could be reduced to.

The piece is established in an increasing order: the first book is dedicated to Faith, the second one to Hope, whereas the remaining four to Charity. An inside look into its content reveals that the appointed outline is realised only in glimpses

⁹ Literature: Marulić, M. Hrvatski stihovi i proza. Edited and transcribed by Bratislav Lučin. Zagreb: Stoljeća hrvatske književnosti ; Knj. 137, 2018. pp. 35-37.

– in each of the mentioned thematic sections only a few of the first chapters are dedicated to the respective themes at hand, only to gradually be switched to more or less loose associative sets, be it the Church, the priest, the preacher and the preaching, the reading and contemplation of the Holy Book, work and idleness, the choosing of a wife, marriage, family and raising of children, the Devil, Temptation, or the five traditionally recognized senses and exc.

Evangelistarium was primarily meant for the clergy, be it priests, monks or bishops, that is recurrently addressed by the author. However, the chapters concerning the choosing of a wife, marriage and raising children point out to Marulić recognising his audience among the educated laymen, too.

When it comes to his works in prose, by scope and readership, *Evangelistarium* comes in second place, after *De institutione... (Instruction on the Life of Purity...)*. The first known edition stems from 1516 and is dedicated to Francesco de' Consorti of Lucca, though there is unconfirmed data on editions as early as 1487 (Reggio Emilia), 1500 (Venice), 1501 (unknown place) and 1515 (Pisa). Certain details on the existence of an earlier edition are attributed to *Franciscus Lucensis lectori felicitatem (The Afterword by Francesco de' Consorti)* in the first edition of *Quinquaginta parabolae (Fifty Parables, 1510)* and even to letters written by Marulić on 25th of August year unknown and 26th April 1515.

In a matter of just 40 years, the piece was published at least ten more times with subsequent translations to Italian (1517) and Spanish (1655), while certain excerpts from the work were published seven more times in Latin, Flemish and French. In a span of a century and a half, *Evangelistarium* was published in total of 19 times. The cities in which such editions appeared were also great cultural, publishing and political centres – Venice, Basel, Cologne, Paris, Antwerp, Leuven and Madrid.

As an orthodox Christian scripture, *Evangelistarium* caught significant attention in the period of spiritual turmoil regarding Catholic Reformation. Of significance is that the piece was published at least four times in the Catholic town of Cologne in 1529 to be then published again two more times in 1532.

Marulić's work attracted the reformists due to expressing the Christian notion purely based on the biblical message in accordance with the *sola Scriptura (by scripture alone)* Protestant principle, that is to say, unlike the pope and the Magisterium of the Church, only the Sacred Scriptures could have been regarded as the one true, spiritual authority. It is not surprising, therefore, that among the readers of *Evangelistarium* several writers, translators, humanists, prelates, statesmen and other dignitaries of many European countries were found. The most famous of them was King Henry VIII of England who came in possession of *Evangelistarium* while in search of his theoretical excuse to divorce Catherine of Aragon. In his personal copy, which is today preserved by the British Library, he took over 400 notes, some

of which on the margins of the chapter *De coniuge eligenda (On Choosing a Wife)*. *Evangelistarium* also was read by Lord High Chancellor of England Sir Thomas More (1478-1535), Holy Roman Emperor Charles V (1500-1558), who, according to testimonies, found the work a piteous, fun piece whilst in sickness and solitude during the last years of his life in The Monastery of Yuste (in the province of Cáceres), renowned Dutch Jesuit Catholic priest St. Peter Canisius (1521-1597); in addition, it was praised by Polish humanist Jan Dantyszek (Ioannes Dantiscus, 1485-1548), German cartographer, cosmographer, and Christian Hebraist scholar Sebastian Münster (1488-1522), insomuch as Fransiscan Juan de Zumárraga, the first bishop of Mexico, (1468-1548) brought it over across the Atlantic with him.

Evangelistarium Marci Maruli Spalaten. : opus vere evangelicum sub fidei, spei et charitatis titulis in septem libros partitum. Accessit huic, propter idem fere argumentum Meginhardi viri undecunq[ue] doctiss. ad d[omi]n[u]m Guntherum, De fide, varietate symboli, et ipso symbolo apostolico, et peste multarum haeresum, sed insigniorum libellus nunc recens excusus antraštiniis lapas.

Köln, 1529. Zagrebo nacionalinēs ir universitetinēs bibliotekos rankraščiū ir senų knygų kolekcija./

The title page of Evangelistarium Marci Maruli Spalaten. : opus vere evangelicum sub fidei, spei et charitatis titulis in septem libros partitum. Accessit huic, propter idem fere argumentum Meginhardi viri undecunq[ue] doctiss. ad d[omi]n[u]m Guntherum, De fide, varietate symboli, et ipso symbolo apostolico, et peste multarum haeresum, sed insigniorum libellus nunc recens excusus.

Cologne, 1529. The Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb.

DE HUMILITATE ET GLORIA CHRISTI¹⁰

„De humilitate et gloria Christi“ („Apie Kristaus nusižeminimą ir šlovę“) yra trečias pagal apimtį Marko Maruličiaus dvasinio turinio veikalas, kartu teoriniu požiūriu labai ambicingas ir teologiškiausias jo darbas.

Kristologiniame traktate, sudarytame iš trijų knygų („Liber evangelicus“, „Liber propheticus“ ir „Liber gloriosus“), autorius, remdamasis Evangelija, išsamiai vaizduoja, analizuoja ir interpretuoja Kristaus gyvenimą. Kūrinio tikslas – pamokyti ir apginti tikėjimo tiesas. Pamokymai skirti krikščionims, kuriems Kristus parodomas kaip dorybingo krikščioniško gyvenimo pavyzdys, o tikėjimo tiesų gynyba nukreipta į žydus: remdamasis Senojo Testamento pranašais, M. Maruličius išsamiai įrodinėja, kad Kristus yra pažadėtasis Mesijas.

Temos pateikiamos sistemingiau, nei kitose M. Maruličiaus knygoose, bet ir čia nėra pamirštas literatūrinis aspektas: kūrinyje kaitaliojasi pasakojimo fragmentai, egzegetiniai samprotavimai (dažnai klausimų-atsakymų forma), psichologiniai pastebėjimai, vaizdingi aprašymai ir poleminiai intarpai. Alegoriškai aiškindamas biblinį tekstą, rašytojas dažnai remiasi Šv. Jeronimu.

Pirmasis kūrinio leidimas buvo išleistas Venecijoje 1519 m. liepos 20 d., o remiantis nepatvirtinta informacija, jis galėjo būti išleistas ir anksčiau (1506 m., 1509 m., 1517 m. ir 1518 m.).

Kūrinys „De humilitate et gloria Christi“ nesulaukė tokios sėkmės kaip kitos M. Maruličiaus knygos, jis buvo išverstas į italų kalbą ir išspausdintas Venecijoje 1596 m., o kroatiškas vertimas pasirodė Zadare 1892 m.

¹⁰ Literatūra: Marulić, M. Hrvatski stihovi i proza. Parengė ir transkribavo Bratislav Lučin. Zagrebas: Stoljeća hrvatske književnosti, 2018, t. 137, p. 37–38.

DE HUMILITATE ET GLORIA CHRISTI¹¹

In scope of Marulić's scriptures in the field of spirituality *De humilitate et gloria Christi* (*On the Humility and Glory of Christ*) comes in third and yet is theoretically his most demanding and most theological work.

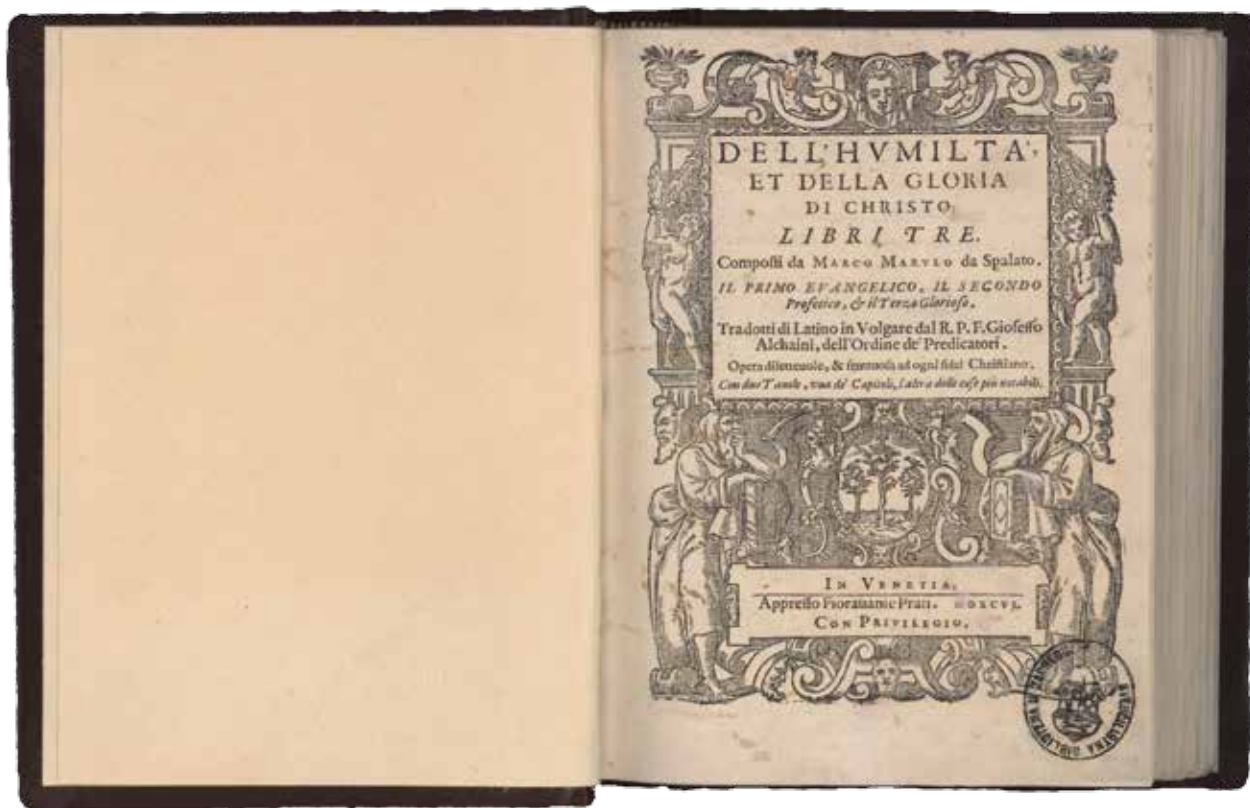
A Christological debate in three books (*Liber evangelicus* = *The Book on Evangelicalism*; *Liber propheticus* = *The Book on Prophecy*; *Liber gloriosus* = *The Book on Glory*), based on the gospel, thoroughly outlines, examines and explicates the life of Christ. The piece is preceptive and Christian Apologetical by design, in that its morale is aimed towards Christians to whom Christ postulates a virtuous, Christian life, whereas Christian Apologetical to Jews, in the sense where Marulić, based on prophets of the Old Testament, methodically proves Christ to be the chosen Messiah.

The subject matter is laid out more so than in other Marulić's books, nonetheless, a literary component, even on this spot, was not left unattended – descriptive passages, Exegetical reviews (often in a Q&A-form), psychological evaluations, vivid descriptions and polemic excerpts are all amended. In the allegorical rendering of the biblical text, the writer is repeatedly relied upon St. Jerome.

The first edition of *De humilitate...* was published in Venice on 20th July 1519 and according to unconfirmed data could even have been published earlier (as soon as 1506, 1509, 1517, 1518, respectively).

De humilitate..., unlike other books by Marulić, was not met on the same level of success, being only translated into Italian and published in Venice in 1596 and into Croatian in Zadar in 1892.

11 Literature: Marulić, M. *Hrvatski stihovi i proza*. Edited and transcribed by Bratislav Lučin. Zagreb: Stoljeća hrvatske književnosti ; book 137, 2018: pp. 37-38.

Dell' humiltà et della gloria di Christo : libri tre ... il primo evangelico, il secondo profetico & il terzo glorioso / composti da Marco Marulo da Spalato ; tradotti di latino in volgare dal R.P.F. Gioseffo Alchaimi, dell' ordine de' predicatori antraštiniš lapas.

Venezia, 1596. Zagrebo nacionalinēs ir universitetinēs bibliotekos rankraščiū ir senų knygų kolekcija./

The title page of *Dell' humiltà et della gloria di Christo : libri tre ... il primo evangelico, il secondo profetico & il terzo glorioso / composti da Marco Marulo da Spalato ; tradotti di latino in volgare dal R.P.F. Gioseffo Alchaimi, dell' ordine de' predicatori.*

Venice, 1596. The Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb.

DAVIDIAS¹²

Marko Maruličiaus herojinis istorinis epas „Davidias“ („Dovidiada“) – aukščiausio lygio ne tik kroatų, bet ir Europos humanizmo kūrinys, suskirstytas į 14 giesmių, kurias sudaro 6764 elegantiškos vergiliško hegzametro eilutės. Šis svarbiausias ir reikšmingiausias lotyniškas veikalas, skirtas Akvilėjos patriarchui ir kardinolui Domenico Grimani, kelis šimtmečius laikytas dingusiu, tačiau, laimei, 1922 m. buvo rastas Turino nacionalinėje bibliotekoje. M. Maruličius, aukštindamas žydų karaliaus Dovydo pasiekimus, sukūrė epinį kūrinį naudodamas įprastas epines priemones: invokacijas, palyginimus, mitologines užuominas ir kt. Jis pertvarkė Senąjį Testamentą iš dalies pakeisdamas įvykių seką, į veikėjų kalbas įterpdamas savo komentarus, moralines–didaktines pastabas ir sentencijas, o pagrindiniam veikėjui priskyrė krikščioniškas Naujojo Testamento dorybes, kaip nuolankumas, atleidimas, kantrybė, ištikimybė bei uolumas. Šiame epe poetas Dovydui priskyrė krikščioniškas, Naujojo Testamento vertybes ir jo vardui suteikė epitetą *pius*, reiškiantį „pamaldus, ištikimas, uolus“. Toks apibūdinimas tinka Senojo Testamento karaliui, tačiau jis taip pat primena garsųjį Vergilijaus herojų Enėją, kurį puošė tas pats epitetas. M. Maruličius daug skolinosi iš Vergilijaus poezijos (citavo, parafrazavo ir kt.), tačiau Renesanse tokie skolinimaisi buvo dažni ir reiškė, kad poetas puikiai pažįsta tradiciją, išmano didžiųjų rašytojų kūrybą, o humanizmo požiūriu, juos reikėtų ne tik mėgdžioti, bet bandyti pranokti. Šiame krikščioniško turinio epe, norėdamas pabrėžti religinį kūrinio tikslą, M. Maruličius naudoja alegoriją. Proziniam kūrinių priede „Tropologica Davidiadis exposito“ autorius pateikia alegorinio vaizdavimo paaiškinimą, teigdamas, kad epe apdainuoti įvykiai iš Senojo Testamento iš tikrųjų yra Naujojo Testamento kopija, todėl autorius kiekvieną Senojo Testamento veikėją ir įvykį siekia pavaizduoti kaip atitinkančius Naująjį Testamentą. Taigi Dovydas simbolizuoja Jėzų Kristų, jo pagrindinis priešas Saulius yra tapatinamas su žydais, Galijotas yra blogio ir piktųjų jėgų simbolis, Dovydo santuoka su Abigailė reiškia Kristaus ir Bažnyčios sąjungą, Dovydo sugrįžimas į Jeruzalę po pergalės prieš Abšalomą – Kristaus prisikėlimą ir sugrįžimą pas Tėvą ir t. t.

„Davidias“ yra autoriaus *suma poetica*, kurią būdamas brandaus amžiaus jis rašė ilgus metus. M. Maruličius kūrinį baigė apie 1517 m., tačiau lieka neaišku, kodėl nors ir girtas amžininkų, jis nebuvo išleistas autoriui esant gyvam. Autografas buvo dingęs po M. Maruličiaus mirties, o aptiktas jau minėtais 1922 m. Pirmoji laida pasirodė 1954 m. Zagrebe, o perkūrinys kroatų kalba išleistas 1974 m.¹³ Dabar šis kūrinys laikomas geriausiu to meto krikščionišku

¹² Literatūra: Marulić, M. Hrvatski stihovi i proza. Parengė ir transkribavo Bratislav Lučin. Zagreb: Matica hrvatska, 2018, p. 50–54.

¹³ Daugelis Kroatijos ir užsienio ekspertų, ypač filologų, yra tyrę tekstą „Dovidiada“ dėl jo kompleksiško ir reikšmingumo Renesanso epo kontekste.

alegoriniu epu, todėl galime tik įsivaizduoti, kokią reikšmę jis būtų turėjęs ne tik kroatų poezijai, ypač parašytasis lotyniškai, bet ir Europos humanizmui, jei būtų pasirodęs netrukus po 1517 m.

DAVIDIAS¹⁴

The superior work of not just Croatian but European humanism was achieved by Marko Marulić in the form of a heroic-historical epic *Davidias* (*The Davidiad*) whose 14 books contain 6 764 elegant, Vergilian dactylic hexameters. That most important and most significant work of his in Latin, dedicated to Patriarch of Aquileia – bishop Domenico Grimani, was for centuries deemed lost, until it was, however, luckily discovered in 1922 in Turin National University Library. By praising the achievements of the Jewish king David, Marulić spawned a work of expected epic content, which uses the usual model of epic means, be it invocations, comparisons, mythical allusions or so on. He readapted the Old Testament-based model by adding – a partial change of order of events, characters' speeches, his own comments, moralistic, didactic remarks and *sententiae*¹⁵, while assigning the main character with Christian, New Testament-like virtues of warm-heartedness and forgiveness, as well as faithfulness and ardency. In this epic, the poet, therefore, ascribes David with Christian virtues of the New Testament and adds the epithet *pius* to his name, which corresponds to a devout, faithful, whole-hearted one. Such indication, though fit for an Old Testament king, also reminds of a celebrated Virgil's hero Aeneas who also shares the same attribute. Even though Marulić uses various poetic borrowings from the works of Virgil (be it quotes or paraphrases), such loans were frequent in the Renaissance, often suggesting a poet's mastering the knowledge of tradition, as well as his awareness of the opus of the great writers, who, according to a humanistic stance, were not only meant to be imitated, but outperformed. His religious-heroic epic is of both Christian content and character but in order to highlight a religious purpose of the piece, Marulić had *Davidias* allegorically conceptualised. In a prose appendix to the work *Tropologica Davidiadis expositio* (*A Tropological Explanation of the Davidiad*), the author stresses his explanation of the allegorical approach, with the intention to highlight how the depicted, praised content of the Old Testament, in fact, was replicated out of the New Testament. David, therefore, symbolises Christ, whereas his

¹⁴ Literature: Hrvatski stihovi i proza / Marko Marulić; edited and transcribed by Bratislav Lučin. Zagreb: Matica hrvatska, 2018, pp.:50 - 54.

¹⁵ brief moral sayings, such as proverbs, adages, aphorisms, maxims, or apophthegms taken from ancient or popular or other sources, often quoted without context.

mortal enemy Saul identifies the Jews; Goliath is a symbol of evil and the demonic force, David's marriage to Abigail represents the Christ's betrothing to the Church, David's return to Jerusalem after the victory over Absalom signifies Ascension of Christ and his return to the Lord, and so on.

Davidias is the author's *summa poetica*¹⁶ written at a mature age over an extended period of years. Marulić finished the work around 1517 and to this day remains unclear why it, even though praised by his contemporaries, remained unpublished during his life. After Marulić's death, an autograph was lost, until its rediscovery in the mentioned year of 1922. The first edition was published in Zagreb in 1954, whereas a Croatian rendering in 1974¹⁷. It is today considered the best Christian allegorical epic of its time, while we can only assume what an influence might it have had on Croatian poetry, especially the one written in Latin, let alone on European humanism, had it been published in 1517.

¹⁶ A comprehensive treatise in the literary field of poetry.

¹⁷ Many Croatian and international experts, mainly philosophers, dealt with the examination of the text of *The Davidiad*, due to its complexity and interestingness in the context of the Renaissance epic literature.

Davidijada Davidias antraštinis lapas.

Zagreb, 1974. Zagrebo nacionalinės ir universitetinės bibliotekos uždara saugykla./

The title page of *Davidijada Davidias*.

Zagreb, 1974. The Closed Stacks Collection of the National and University Library in Zagreb.

KROATŲ LITERATŪROS TĖVAS

Marko Maruličiaus kūryba nepaprastai reikšminga Kroatijos literatūrai. Jo tekstai kroatų kalba pasirodo labai jautriu perėjimo iš vėlyvųjų viduramžių į Renesansą laikotarpiu. Šiuose tekstuose rašytojas sukaupė praeities palikimą ir įvaldė modernias poetines sąvokas, tad kūriniai, parašyti pasitelkus tokią sintezę, tapo nepakeičiamu laimėjimu ir įkvėpimo šaltiniu ateinančioms kartoms.

Kroatijos nacionalinei literatūrai ypač svarbūs kūriniai parašyti kroatų kalba, pirmiausia dėl autoriaus išskirtinumo ir meistriškumo, taip pat dėl įvairialypių sudėtingų poetinių ir estetinių kriterijų laikymosi. Jo kalba paremta čakavų dialektu, kuriuo kalbėta Splitė XV–XVI a., su bažnytinės slavų kalbos, Dubrovniko literatūrinės kalbos ir štokavų tarmės elementais.

Garsiausias M. Maruličiaus veikalas – epas „Judita“, pirmasis grožinės literatūros kūrinys kroatų kalba, dėl kurio rašytojas imtas vadinti „kroatų literatūros tėvu“. Istoriją apie našlę Juditą, gelbstinčią savo gimtąjį miestą, M. Maruličius apdainavo šešiose giesmėse, simetriškai suskirstęs visą tekstą (2126 gretutiniu rimu surimuotos dvylikos skiemenų eilutės su vidiniu rimu). Dedicacijoje Splito kanauninkui ir savo krikštatėviui Dujam'ui Balistrić'ui, kuri laikoma vertingu poetiniu pareiškimu ir puikiu meninės prozos pavyzdžiu, M. Maruličius aiškina, kad ištikimai rėmėsi Biblija ir ėmė pavyzdį ne tik iš senųjų antikos ar romėnų poetų, bet ir kroatų liaudies poetų. Poeziją kūrė pagal aukštus epinio kūrinio stiliaus reikalavimus, o nacionalinėje religinės tematikos poezijoje atsisakė viduramžiškumo. Jis sėkmingai sujungė lotynų ir kroatų paveldą, humanistinį išsimokslinimą ir patriotizmą. „Judita“ baigta 1501 m., o išleista 1521 m. (tris kartus jam esant gyvam). Kūrinys pradėtas laikyti XVI amžiaus kroatiško epo pavyzdžiu ir tapo autoritetu literatūros tradicijoje. „Judita“ yra įdomus Europos Renesanso epo fenomenas, nes laikantis šio žanro gimtąja kalba nagrinėjamos Senojo Testamento temos. Kūrinys išverstas į anglų, vengrų, italų, prancūzų ir lietuvių¹⁸ kalbas, dalis epo – į slovėnų, ispanų ir vokiečių kalbas.

Po „Juditos“ sukurta biblinė poema „Suzana“ yra mažesnės apimties (780 eilutės) ir kuklesnė poetiniu požiūriu. M. Maruličiaus kroatiški eilėraščiai yra įvairiuose XVI ir XVII a. rankraštiniuose rinkiniuose, daugiausia religinio ir moralizuojamo turinio („Svarh muke Isukarstove“, „Od začetja Isusova“, „Od uzvišen'ja Gospina“, „Divici Mariji“, „Dobri nauči“); tarp jų ir vadinamųjų Katono distichų („Stumačen'je Kata“), Pseudo-Senekos („Utaha nesriće“), Venancijaus

¹⁸ M. Marulić. Judita, Vilniaus universiteto leidykla, 2007, vertė VU lietuvių filologijos ir užsienio (kroatų) kalbos specialybės studentų grupė, mokslinis redaktorius Sergejus Temčinas.

Fortunato („Od uskarska Isusova“), šv. Bonaventūros („Od slavića“), bažnytinių himnų ir dviejų Petrarkos sonetų laisvi vertimai ar parafrazės. Eilėraščiai „Molitva suprotiva Turkom“ („Malda prieš turkus“) ir „Tužen'je grada Hjerzolimā“ („Jeruzalės miesto skundas“) persmelkti patriotinio nusiteikimo ir antiturkiško raginimo bei žymi kroatų patriotinės poezijos pradžių ir užima centrinę vietą taip vadinamoje antiturkiškoje literatūroje. Pasaulietinei poezijai artimesni linksmi pamokantys eilėraščiai „Spovid koludric od sedam smartnih grihov“ („Vienuolės prisipažinimas dėl septynių mirtinų nuodėmių“), „Anka Satira“ („Anka, satyra“) bei „Poklad i Korizma“ („Karnavalas ir gavėnia“). Yra likę tik keli kroatų kalba rašyti prozos kūriniai – du laiškai Katarinai Obirtić ir prozos tekstai apie Juditą. Didžiausios apimties prozinis veikalas „Od naslidovan'ja Isukarstova“ („Kristaus sekimas“, 1500 m.) yra Tomo Kempiečio „De imitatione Christi“ vertimas, o drama „Prikazan'je historije svetoga Panucija“ („Šv. Panucijaus gyvenimo aprašymas“) – Feo Belcari kūrinio „La rappresentazione di santo Panuzio“ adaptacija.

THE FATHER OF CROATIAN LITERATURE

Marulić's work has a rooted significance for Croatian literature. Throughout its historic walk, his Croatian texts appear in a delicate moment of transition between the late Medieval times and the Renaissance, in which he assembled the legacies of the past, whilst gathering modern poetic concepts together with its respective synthesis, therefore creating work that shall remain an indispensable achievement and a permanent, imperative focal point for centuries to come.

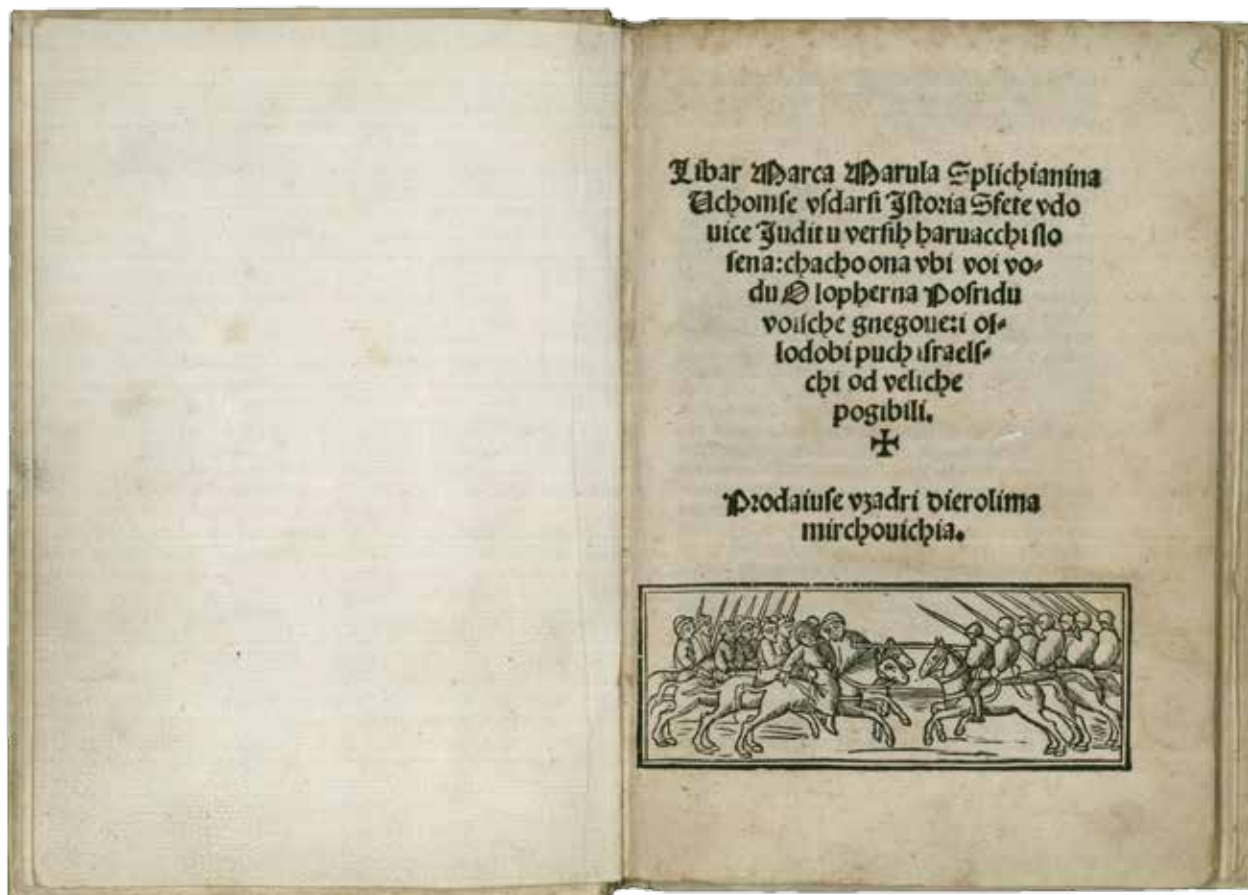
For Croatian national literature of utmost importance are his works written in the Croatian language, mainly due to its exquisite authorship, literary excellence, generic versatility, as well as fulfilment of demanding poetic and aesthetic criterion. His tongue is based on the Čakavian dialect, spoken in Split in the 15th and 16th century, with additional elements of Church Slavonic, the literary verbalism of Dubrovnik and the Štokavian dialect.

The most significant work of Marulić is *Judita* (*Judith*), the first authorial epic poem in Croatian literature composed in Croatian, which has earned him the title of *the Father of Croatian literature*. Marulić composed a narrative of a widow by the name of Judita that saves her hometown in six cantos of symmetrical sorting (2126 doubly rhymed dodecasyllabic lines with transferred rhyme). In a valuable poetic statement and an excellent example of artistic prose

– his dedication to the canon of Split and his godfather don Dujam Bastrilić, Marulić explains his faithful confinement to the biblical mould by a way of abiding by the law of “those old poets” (the ancient and Roman poets), as well as *začinjavci* (Croatian poets). He poeticised the frame in line with demands of *the* grand style of Western classical poetry and is most deserving of a *de-medievalisation* of national poetry with religious themes. In so doing he managed to bind Latin and Croatian heritage with humanistic scholarship and patriotism. Finished in 1501 and published in 1521 (three times during his lifetime), earning a status of an ideal work of Croatian epic of the 16th century, as well as permanent impact and reputation in the literary tradition, *Judita*, thanks to its epic treatment of the Old Testament themes written in the vernacular, further is an interesting instance in the field of European Renaissance Verse Epic. It has been translated to English, Hungarian, Italian, French and Lithuanian, as well as partially into Slovene, Spanish and German.

Written after *Judita* and smaller in scope (780 verses), a biblical poem *Suzana* (*Susan*) is of modest authorial ambition and poetic reach. His poems in Croatian were found in various handwritten proceedings of the 17th and 18th century and are mainly sacral and moralistic (*Svarh muke Isukarstove* = *Concerning the Passion of Jesus Christ*; *Od začetja Isusova* = *On the Conception of Christ*; *Od uzvišen'ja Gospina* = *On the Exaltation of Our Lady*; *Divici Mariji* = *To the Virgin Mary*; *Dobri nauci* = *Good Lessons*), of which several are poetic renderings or paraphrases of the so called *Distichs of Cato* (*Stumačen'je Kata* = *Cato Explained*), *Pseudo-Seneca*¹⁹ (*Utih nesriće* = *Consolation of Misfortune*), Venantius Fortunatus (*Od uskarsa Isusova* = *On the Resurrection of Christ*), Saint Bonaventure (*Od slavića, Slavić* = *as the Rendering of Philomena*), church hymns and two Petrarchan sonnets. His anthology of poems *Molitva suprotiva Turkom* (*A Prayer Against the Turks*) i *Tužen'je grada Hjerolimima* (*Lament of the City of Jerusalem*) are fraught with passionate patriotism and an anti-Turkish appeal that signal the inception of Croatian engaged poetry whilst taking a central place in the so called *Antitursica Iterata* corpus (*Croatian anti-Turkish Writings*). His work of more entertainable and instructive themes, such as *Spovid koludric od sedam smartnih grihov* (*The Confession of Abbesses of the Seven Deadly Sins*), *Anka Satira* (*Anka, a Satire*) and *Poklad i Korizma* (*Carnival and Lent*) are closer to secular poetry. Of original Marulić's prose in Croatian, apart from a dedication in *Judita*, only *Two Epistles to Katarina Obirtić* are saved. The most extensive work of his in prose is *Od naslidovan'ja Isukarstova* (*The Imitation of Christ*), a translation of *De imitatione Christi* by Thomas à Kempis, whereas a play *Prikazan'je historije svetoga Panucija* (*Miracle Play of the History of St Panuntius*) is an adaptation of a text based on *La rappresentazione di santo Panuzio* (*A Portrayal of St Panuntius*) by Feo Belcari.

¹⁹ used for the uncertain authors of various antique and medieval texts

Juditas antraštinis lapas.

Zadar, 1522. Zagrebo nacionalinės ir universitetinės bibliotekos rankraščių ir senų knygų kolekcija./

The title page of *Judita*.

Zadar, 1522. The Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb.

MARKAS MARULIČIUS PASAULIO LITERATŪROJE²⁰

Apie tarptautinę M. Maruličiaus reikšmę geriausiai liudija užsienio enciklopedijos, leksikonai, katalogai, bibliografijos ir literatūros istorijos žinyrai. Įrašai apie rašytoją pateiktuose leidiniuose puikiai patvirtina jo pasaulinę svarbą.

Zagrebo nacionalinės ir universitetinės bibliotekos fonde galima rasti apie dešimt užsienio enciklopedijų ir leksikonų, penkis didelius katalogus, kurių pirmasis buvo išleistas XVII a. pradžioje, prancūzų ir vokiečių kalbų bibliografinius vadovus, du XIX a. biografinius rinkinius ir keletą taip pat XIX a. vokiečių, čekoslovakų ir rusų literatūros paminėjimų apie M. Maruličių.

Viena seniausių modernių XIX a. pabaigos leksikonų ir enciklopedijų yra *La grande Encyclopédie (Paris)*. XXXI prancūzų enciklopedijos tome sužinome, kad Markas Maruličius buvo kroatų poetas ir kad jo religinio-moralinio pobūdžio eiles kroatų kalba išleido Zagrebo akademija (l' académie d'Agra). Tačiau prancūzų enciklopedijos sudarytojas pateikė abejotiną informaciją, kad M. Maruličius buvo vienuolis, nurodė neteisingus jo mirties metus, o kūrinių „Evangelistarium“ laikė ankstesniu darbu nei „De Institucione“. Nėra patikimas ir *Enciklopedičeskij slovar' (S. Petersburg)*, kuriame M. Maruličius minimas kaip seniausias kroatų rašytojas, kuriantis italų kalba. Kai kurių kūrinių pavadinimai nurodyti su klaidomis, o pirmoji garsaus Maruličiaus kūrinio lotynų kalba „De Institucione“ laida laikomas tryliktąja, išleista praėjus šimtui metų po pirmosios.

Ottův Slovník Naučný (Praha, 1900) rašytojas minimas skyriuje apie jugoslavus, o vengrų leksikonas (*Révai Nagy Lexikona, XIII, 1915*) pateikia atskirą tekstą, kuriame teisingai parašytas Maruličiaus vardas.

Enciklopedijose galima rasti įvairių įrašų apie M. Maruličių: ilgesnių ir trumpesnių, vienuose informacijos pateikiama daugiau, kituose mažiau, ir paprastai ji nešališka. *Encyclopedia Americana (New York – Chicago, 1928)* M. Maruličiui skyrė penkiolika eilučių ir pristatė jį kaip kroatų poetą ir vienuolį, gyvenusį Splito vienuolyne ir parašiusį daug kūrinių, kurių dėka tapo vienu žymiausių kroatų rašytoju, išgarsinusių Dubrovniko literatūrą. Šioje enciklopedijoje taip pat minima, kad kūrė misterijas – pirmuosius tokio pobūdžio veikalus kroatų kalba. Naująja graikų kalba sudarytoje enciklopedijoje (*Megale Hellenike, XVI, 1931*) M. Maruličiui skirtos aštuonios eilutės. Čia teigiama, kad jis yra seniausias kroatų autorius, rašęs lotynų, kroatų ir italų kalbomis, domėjęsis istorija, archeologija ir etika bei kroatiškai rašęs eilėraščius, tačiau nenurodomi eilėraščių pavadinimai.

²⁰ Literatūra: Hergešić, I. Pisac svjetskoga glasa // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 1, 4 (1950), p. 298-304.

Visame pasaulyje, be abejo, žinomos enciklopedijos *Der grosse Brockhaus (1932)* ir *Enciclopedia Italiana*. Didysis vokiečių leksikonas M. Maruličiui skyrė šešias eilutes ir nurodė jo vardo tarimą (-litsch). Pateikiamas tikslus kūrinio „Historija svete udovice Judit“ pavadinimas ir pabrėžiama, kad „Judita“ yra pirmasis kroatų epas, bei nurodomos jo sukūrimo, spausdinimo ir išleidimo datos. Kita vertus, beveik nieko nėra paminėta apie lotyniškus kūrinius (tik apskritai užsimenama, kad autorius rašė teologinius ir istorinius tekstus). Daugiau informacijos apie M. Maruličių pateikia *Enciclopedia Italiana*, kur rašytojas vadinamas reikšmingiausiu Dalmatijos humanistu, veikusių ir rašiusių vadovaujantis krikščioniškojo atgimimo principais, atstovu. Rašytojas Arturo Cronia teigia, kad M. Maruličius, persismelkęs klasikine kultūra ir tikėjimu, rašė moralinio ir religinio turinio traktatus lotynų kalba, daug kartų spausdintus ir verstus į įvairias kalbas. Be to, kaip kroatų poetas sukūrė religinį epą (poemetto religioso), parafrazuodamas biblinę Juditos istoriją. Jo didaktiniai ir humoristiniai eilėraščiai minimi kaip vieni pirmųjų kūrinių kroatų kalba, tačiau neturintys meninės vertės, tuo tarpu kalbant apie jo prozą, didžiausias dėmesys skiriamas vertimams į lotynų ir italų kalbas. Galiausiai nurodomi svarbiausi lotyniški veikalai, o prie „Evangelistarium“ parašyta neteisinga data su klaustuku.

Kataloguose ir bibliografijose, pradedant Egzotine biblioteka²¹ ir baigiant Paryžiaus nacionaline biblioteka (1931)²² minimi M. Maruličiaus darbai, aprašomi atskiri leidiniai arba pateikiama informacija apie patį rašytoją, kuri dažnai išsamesnė ir tikslesnė už informaciją leksikonuose. Jei pažvelgsime į Morery'o *Dictionnaire historique (Amsterdam, 1694 m.)* arba Christian'o Gottlieb'o Jöcher'io *Allgemeines Gelehrten-Lexicon (Leipzig, 1751 m.)*, sužinosime, kaip Markas Maruličius buvo vertinamas XVII a. pabaigoje arba XVIII a. pradžioje. Apie jį išsamiai rašo Pierre'as Bayle'as savo garsiajame leksikone *Dictionnaire historique et critique*, o C. G. Jöcher'is mini M. Maruličiaus traktato apie gerą gyvenimą vertimą į ispanų kalbą. Kroatų rašytojo šlovė užfiksuota dviejuose XIX a. biografiniuose rinkiniuose italų (*Biografia universale*, Venecija, 1827 m.) ir prancūzų kalba (*Nouvelle biographie générale... publiée par MM. Firmin Didot frères, 1859*).

Apie M. Maruličių ir kroatų literatūrą informacijos galima rasti ir kai kuriuose literatūros istorijos žinyuose, kaip antai Johann'o Georg'o Theodor'o Grässe's žinyne, išleistame 1842 m. Drezdene ir Koršo žinyne, išleistame 1888 m., tačiau daugumoje jų informacijos nedaug ir ji netikslė.

²¹ *Bibliotheca exotica sive Catalogus officinalis librorum peregrinis libris usualibus scriptorum (Frankfurt, 1610)*

²² *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Auteurs, CVIII, 1931.*

MARKO MARULIĆ IN WORLD LITERATURE²³

The international importance of the occurrence of Marulić is best highlighted through numerous international encyclopaedias, lexicons, catalogues and bibliographies, as well as literary and history reference books. The following publications serve as the most valid registry of world renown one author could obtain or of one could be preserved.

A dozen of international encyclopaedias and lexicons, five grand catalogues, one of which was first published at the beginning of the 17th century, French and German bibliography handbooks, two biographical proceedings from the 19th century and several literary works of German, Czecho-Slovakian and Russian provenance, also from the 19th century, mentioning Marulić can be found in the fond of the National and University Library in Zagreb.

Among the oldest modern lexicons and encyclopaedias from the end of the 19th century is *La grande encyclopédie (The Great Encyclopedia: A Systematic Inventory of Science, Letters, and the Arts)*²⁴. In Volume 31 of the French encyclopaedia it is found that Marko Marulić was a Croatian poet, whose verses in Croatian of religiously-moralistic characteristics were published by *L'académie d'Agram (The Academy of Zagreb)*. An associate of the French encyclopaedia, nonetheless, wrongly noted infringing data on Marulić being a monk, entered false date of death, as well as pointing out to *Evangelistarium (The Evangelistary)* being an earlier work than *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum (Instruction on the Life of Purity Modelled on the Lives of Saints)*. *Enciklopedičeskij slovar' (Encyclopaedic Dictionary, Saint Petersburg, 1890 – 1907)* has proven to be just as unreliable in incorrectly mentioning Marulić as the oldest Croatian author who also wrote in Italian. The titles of certain works are wrongly set forth and the thirteenth edition of the famed Marulić's work in Latin *De institutione...* is noted as the first, even though published a year after the master copy. *Ottův Slovník Naučný (Otto's Encyclopedia, Prague, 1888 – 1909)* reflects on Marulić in a joint article concerning Yugoslavs.

Various reflections on Marulić, some longer, some shorter, some more, some less informed and mainly impartial, are found in encyclopaedias. *The Encyclopedia Americana* (Chicago, 1928) dedicated 15 lines to Marulić in which he is presented as a Croatian poet and monk who, whilst living in a monastery in Split, wrote various pieces that earned him a pristine position amongst Croatian authors and made him one of the greatest writers with whom the literature of Dubrovnik took pride. The American encyclopaedia also states that he wrote mystery plays, which were the first of its kind in the Croatian language. The Modern Greek encyclopaedia *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια (The Great Greek*

²³ Literature: Hergešić, I. Pisac svjetskoga glasa // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 1, 4(1950), pp: 298-304.

²⁴ *The Great Encyclopedia: A Systematic Inventory of Science, Letters, and the Arts (La grande encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts par une société de savants et de gens de lettres)*. Paris, 1898?

Encyclopaedia, Athens, 1931) mentions Marulić in eight lines as the eldest Croatian writer who, in addition to having interests in history, archaeology and ethics, wrote in Latin, Croatian and Italian. Marulić's writing of several poems also is mentioned, however it is not stated whichever poems are concerned.

Amongst reference books, *Der große Brockhaus (The Grand Brockhaus)*²⁵ and *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti (Italian Encyclopaedia of Science, Letters, and Arts)*, Milan, 1929-48) are surely of worldly significance. The grand German lexicon devoted six lines to Marulić with a provided pronunciation of his name (-litsch). The title *Historija svete udovice Judit (The History of the Holy Widow Judith)* is correctly noted as is *Judita (Judith)* prominent as the first Croatian epic poem with information on when it was written and published, as well as on when its first modern edition was published. But then again, his works in Latin have been neglected, as only his general, theological and historical scriptures are mentioned. More words on Marulić is provided by *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti*, in which he is noted as the most significant representative of Dalmatian humanists that had acted and wrote in the spirit of the Catholic Reformation in Dalmatia. Writer Arturo Cronia specifies that Marulić, filled with classical culture and inspired by religious experiences, wrote moralistic and religious debates in Latin, which were numerous translated into various languages. He furthermore states that, as a Croatian poet, he wrote a religiously-epical *pjesmotvorici (poemetto religioso)*²⁶ that paraphrases a Bible story of Judith. Be that as it may, Cronia also noted that his didactical verses in a jocular fashion are among the first manuscripts in the Croatian language, though without artistic value, while his prose mainly comes to translations from Latin and Italian. In the end, his main works in Latin are acknowledged, in addition to *Evangelistarium (Evangelistary)* getting a wrong date next to a question mark.

Catalogues and bibliographies, spanning from the *Bibliotheca exotica (Catalogue of Foreign Books Written in the Vernacular)*²⁷ to the catalogue of the National Library of France²⁸, all note Marulić's scriptures with descriptive accounts on certain editions, or reflect on the author by providing data, which are often lengthier and more accurate than those in lexicons. If one is to observe *Le grand dictionnaire historique (The Great Historical Dictionary)*²⁹ by Morery, or *Allgemeines*

²⁵ *The Grand Brockhaus. A Handbook of Knowledge, 15th edition. From Brockhaus' Conversations-Lexikon (Der grosse Brockhaus. Handbuch des Wissens. 15. Aufl. Von Brockhaus Konversations-Lexikon)*. Leipzig, 1928.

²⁶ the term expressively denotes in scope, a smaller poetic piece; a poem, though Cronia used the term by writing it in a diminutive form (with a suffix of -ic)

²⁷ *Official Foreign Library, or Catalogue of Foreign Books Written in the Vernacular (Bibliotheca exotica sive Catalogus officinalis librorum peregrinis libris usualibus scriptorium)*. Frankfurt, 1610.

²⁸ *A General Catalogue of Printed Books of the National Library of France (Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale)*. Various authors, Paris, 1931.

²⁹ Morey, L. *Historical Dictionary, or the Curious Mixture of Sacred and Profane History (Le grand dictionnaire historique ou le mélange cuireux de l'histoire sacrée et profane)*. 7th edition. Amsterdam, Utrecht, 1694.

*Gelehrten-Lexicon (General Scholarly Lexicon)*³⁰ by Jöcher, one is to become informed on what kind of enjoying status Marko Marulić had at the end of the 17th or at the beginning of the 18th century. He is looked on in length by Pierre Bayle in his renowned lexicon *Dictionnaire historique et critique (Historical and Critical Dictionary)*³¹, whereas Jöcher mentions a Spanish translation of a treatise by Marulić on the topic of good living. Marulić's glory is also captured by two biographical proceedings from the 19th century, the Italian *Biografia universale... (The Universal Biography...)*³² and the French *Nouvelle Biographie Universelle (New General Biography)*³³.

Facts on Marulić and Croatian literature are also carried by several reference books on literary history, such as a *Treasury of Rare and Valuable Books*³⁴ by Grässe or *The Entire History of Literature based on the Originals and the Newest Research in Participation with Russian Scientists and Literary Historians*³⁵ by Korsh.

³⁰ Gottlieb, J.C. [eds]. General Scholarly Lexicon (Allgemeines Gelehrten-Lexicon). Leipzig, 1751.

³¹ Bayle, P. Historical and Critical Dictionary (Dictionnaire historique et critique). Paris, 1820.

³² *The Universal Biography of the Antique and Modern Times, or the Alphabetically Sorted History of the Public and Private Lives of Those Settled Works, Actions, Talents, Virtues and Crimes. Work ... compiled in France by a company of scholars and now ... translated into Italian with additions and corrections* (Biografia universale antica e moderna ossia storia per alfabeto della vità pubblica e privata di tutte le person che sidistinsero per opere, azioni, talenti, virtu e delitti. Opera ... compilata in Francia da una societa di dotti ed ora ... recata in italiano con aggiunte e correzioni). Venice, 1822-41..

³³ Didot, F. New General Biography from the More Reclusive Times to the Present Day published by Firmin-Didot Frères under the direction of Mr. Hoefe (Nouvelle biographie universelle depuis les temps plus recules jusqua nos jours publiée par Firmin Didot frères sous la direction de M. Hoefen). Paris, 1852-66.

³⁴ Graesse, J. G. T. Treasury of Rare and Valuable Books, or The New Bibliographic Dictionary (Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau Dictionnaire bibliographique). Dresden, 1859.-1869.

³⁵ Korš, V. F. The Entire History of Literature based on the Originals and the Newest Research in Participation with Russian Scientists and Literary Historians (Vseobšaja istorija literatury, sostavlena po istočnikam i novejšim issledovanijam pri učastii russskih učenyh i literatorov, načata pod redakcijej V.F. Korša, / Всеобщая история литературы, составлена по источникам и новейшим исследованиям при участии русских ученых и литераторов, начата под редакцией В.Ф. Корша). Saint Petersburg, 1880-92.

Der grosse Brockhaus. Handbuch des Wissens 15. Aufl. Von Brockhaus Konversations-Lexikon. Leipzig, 1928. Zagrebo nacionalinés ir universitetinés bibliotekos uždara saugykla.
Der grosse Brockhaus. Handbuch des Wissens 15. Aufl. Von Brockhaus Konversations-Lexikon. Leipzig, 1928. The Closed Stacks Collection of the National and University Library in Zagreb.

MARTYNO MAŽVYDO *KATEKIZMAS*³⁶

Renesanso epochos sukeltų procesų rezultatas buvo naujas krikščionių religinis ir visuomeninis sąjūdis – Reformacija. Ji, skelbdama religiją krašto žmonių kalba, buvo palankus veiksnys, skatinantis visas tautas, kuriose paplito protestantizmas, rūpintis knygų gimtąja kalba leidimu. Pirmų lietuviškų knygų autoriai ir rengėjai buvo šių naujųjų idėjų šalininkai ir išpažinėjai: Martynas Mažvydas (apie 1510/20–1563), Baltramiejus Vilentas (apie 1525–1587), Jonas Bretkūnas (1536–1602) ir kiti – Prūsijoje, ir Merkelis Petkevičius (apie 1550–1608), Jokūbas Morkūnas (apie 1550–po 1611) – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK). Žymiausias lietuvių rašytojas LDK buvo Reformacijos priešininkas katalikas Mikalojus Dauša (tarp 1527 ir 1538–1613).

Ankstyvuojau laikotarpiu Reformacija LDK buvo draudžiama, tad Prūsija tapo pagrindiniu liuteroniškosios lietuvių kultūros ir spaudos židiniu. Lietuvių disidentai Prūsijoje sukūrė sąlygas sukurti ir leisti pirmąsias lietuviškas knygas. 1547 m. Karaliaučiaus Hanso Weinreicho spaustuvėje buvo išleista pirmoji lietuviška knyga – liuteroniškas Martyno Mažvydo katekizmas „Katechismusa prasty szadei“.

Mažvydas gimė Žemaitijoje. Dėl reformacinės veiklos pasitraukęs iš Lietuvos, jis studijavo Karaliaučiaus universitete, 1548 m. įgijo menų bakalauro diplomą, o 1549 m. buvo paskirtas Ragainės klebonu. Būtent studijų metais Mažvydas parengė ir išleido pirmąją lietuvišką knygą. Ji buvo išleista anonimiškai, bet Mažvydo vardas ir pavardė įrašyti akrostichu lietuviškos prakalbos 3–19 eilutėse. Nedidelę 79 puslapių knygą sudaro eiliuota lotyniška dedikacija Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, prakalbos lotynų ir lietuvių kalbomis, trumpas elementorius, liuteroniškas katekizmas ir 11 giesmių su gaidomis rinkinėlis. Katekizmas yra vadinamojo mažojo katekizmo tipo, skirtas menkesnio išsilavinimo žmonėms ir vaikams, bet jo eiliuota lietuviška prakalba „Knygelės pačias byla liutvinikump ir žemaičiump“ turėjo universalių užmojų kreiptis į visus Lietuvos žmones ne tik Prūsijoje, bet ir LDK. Prakalboje lietuviškos knygos atsiradimas ir Dievo žodžio skelbimas tautine kalba iškeltas kaip išskirtinis istorinis reiškinys. „Katekizmas“ galėjo būti išleistas 200–300 egzempliorių tiražu. Šiuo metu yra žinomi du jo egzemplioriai, jie saugomi Vilniaus ir Torunės universitetų bibliotekose.

Nors lietuviškos literatūros istorija prasidėjo XVI a. viduryje, tik Kristijonas Donelaitis (1714–1780) lietuvių kalbą pavertė didžiosios kūrybos kalba. Visi iki Donelaičio sukurti didesni lietuviški tekstai buvo padiktuoti praktinių mokomųjų ir įvairių bažnytinių konfesijų įtvirtinimo tikslų.

³⁶ Literatūra: Albinas Jovaiša, *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*. Vilnius, 2009.

THE CATECHISM BY MARTYNAS MAŽVYDAS³⁷

The processes that took place in the Renaissance resulted in a new Christian religious and social movement, the Reformation. Proclaiming religion in the language of local people, the movement encouraged all nations where Protestantism was prevalent to publish books in their mother tongue. The authors of the first Lithuanian books were proponents of those new ideas. In Prussia, there were Martynas Mažvydas (ca. 1510/20–1563), Baltramiejus Vilentas (ca. 1525–1587) and Jonas Bretkūnas (ca. 1536–1602), and in the Grand Duchy of Lithuania, Merkelis Petkevičius (ca. 1550-1608) and Jokūbas Morkūnas (ca. 1550-1611). The most prominent Lithuanian writer in the Grand Duchy of Lithuania, catholic Mikalojus Daukša (ca. 1527/1538-1613) was also known as an opponent of the Reformation.

As the Reformation was forbidden in the early period in the Grand Duchy of Lithuania, Prussia became the center of Lutheran Lithuanian culture and publishing. There Lithuanian dissidents created the conditions for the first Lithuanian books. In 1547, the first Lithuanian book, a catechism *Catechismusa prasty szade* by Martynas Mažvydas, was published in Hans Weinreich's printing house in Königsberg.

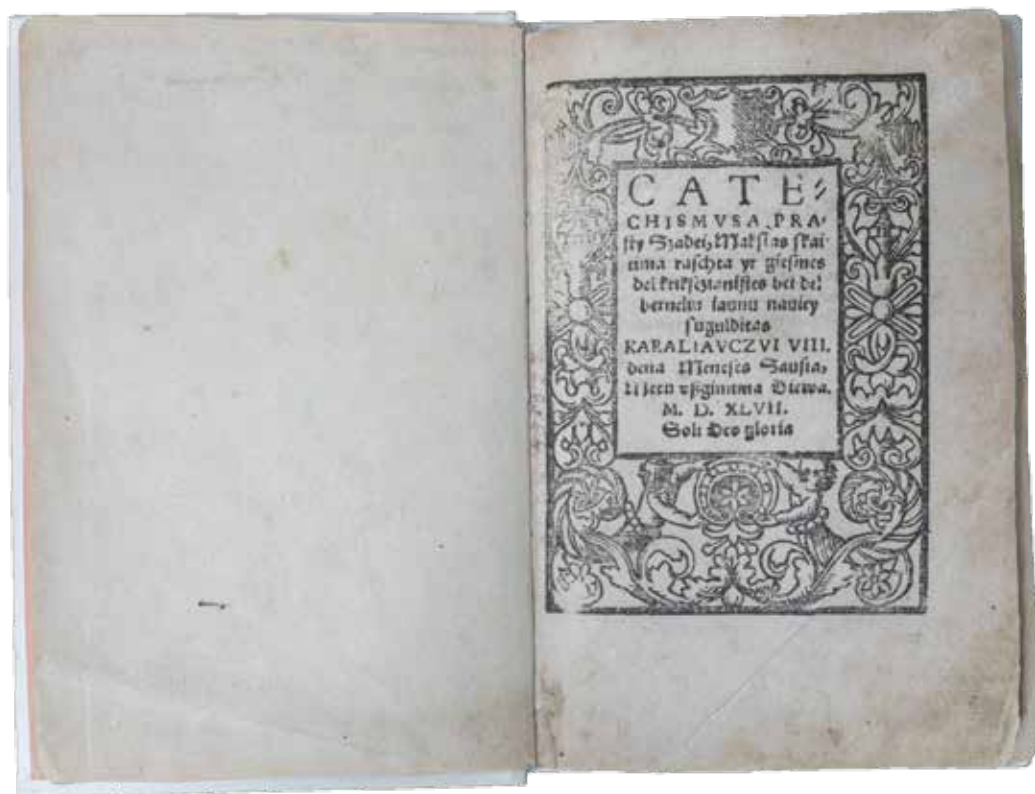
Mažvydas was born in Samogitia, Lithuania. After leaving Lithuania because of his involvement in the Reformation, he studied at the University of Königsberg where in 1548 he obtained a Bachelor of Arts. In 1549, Mažvydas was appointed pastor of Ragainė. He wrote and published the catechism when he was a student. The book was published anonymously, however author's name was written in acrostic—his initial letters in the lines from 3 to 19 of the Lithuanian preface. The small 79-page book consists of a rhymed Latin dedication to the Grand Duchy of Lithuania, two prefaces in Latin and Lithuanian, a short primer, a Lutheran catechism, and a collection of 11 hymns with musical notes.

Mažvydas's catechism was meant for less educated people and children. But the rhymed Lithuanian preface, *Knygelės pačias byla lietuviniump ir žemaičiump*, is author's appeal to all Lithuanians not only in Prussia but also in the Grand Duchy of Lithuania. In it, the birth of a Lithuanian book and the proclamation of the word of God in the vernacular language are highlighted as exceptional historical phenomena. The print run of the catechism may have been 200-300 copies. At present, two copies are housed in the libraries of Vilnius and Toruń universities.

Although the history of Lithuanian literature began in the mid-16th century, only Kristijonas Donelaitis (1714-1780) transformed the Lithuanian language into a language of great literary works. All the larger Lithuanian texts

³⁷ Literature: Albinas Jovaiša, *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*. Vilnius, 2009.

created before Donelaitis were driven by practical educational goals and aimed at establishing various ecclesiastical denominations.

Antraštinis lapas. Martynas Mažvydas, Catechismusa prasty szadei. 1547: [Martyno Mažvydo „Katekizmo“ faksimilė]. Vilnius, 2017. Lietuvos nacionalinė biblioteka./

The title page. Martynas Mažvydas, Catechismusa prasty szadei, 1547: [The Facsimile of the „Catechism“ by Martynas Mažvydas]. Vilnius, 2017. National Library of Lithuania.

KRISTIJONAS DONELAITIS IR JO POEMA *METAI*³⁸

Lietuvių grožinės literatūros pradininkas Kristijonas Donelaitis (1714–1780) gimė Rytų Prūsijoje lietuviškoje laisvųjų ūkininkų šeimoje. Baigęs Karaliaučiaus katedros lotyniškąją kolegiją, jis studijavo Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete, paskui dirbo mokytoju ir kantoriumi (bažnytinio choro vadovu) Stalupėnuose (dabar Nesterovas, Rusija), o vėliau beveik 40 metų tarnavo evangelikų liuteronų kunigu Tolminkiemio (dabar Čistyje Prudai, Rusija) parapijoje. Laisvu nuo pastoracinio darbo metu Donelaitis gamino barometrus, termometrus, mikroskopus, meistravo klavesinus, fortepijonus, veisė sodą. Jis sukūrė poemą „Metai“, parašė 6 pasakėčias lietuvių kalba, sukūrė 3 eilėraščius vokiečių kalba, vertė Prūsijos karalystės valdžios oficialiuosius raštus į lietuvių kalbą.

Poema „Metai“ – žymiausias lietuvių literatūros veikalas, nuo XIX a. pradžios ryškiausiai reprezentuojantis lietuvių tautą ir literatūrą. Rašytas apie 1765–1775 m., jis išleistas poetui jau mirus. Pirmąją Donelaičio „Metai“ laidą su vertimu į vokiečių kalbą parengė ir savo lėšomis išleido Karaliaučiaus universiteto profesorius Martynas Liudvikas Rėza (vok. Martin Ludwig Rhesa, 1776–1840). Jis šiai poemai suteikė pavadinimą ir išdėstė pagal metų laikus: „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“, „Rudenio gėrybės“ ir „Žiemos rūpesčiai“. Ši struktūra išsaugota beveik visose vėlesnėse laidose. Redaguodamas Donelaičio poemą ir atsižvelgdamas į tuometinių skaitytojų estetinį skonį, M. L. Rėza išbraukė, jo manymu, netinkamas net 468 eilutes. Tad iškart iškilo viso teksto mokslinės publikacijos poreikis. 1865 m. Sankt Peterburge pasirodė visa mokslinė Donelaičio raštų laida „Litauische Dichtungen“, kurią parengė vokiečių kalbininkas Augustas Schleicheris (1821–1868). 1869 m. vokiečių filologas, tautosakininkas Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas (1811–1881), stengdamasis laikytis autografų autentiškumo, Karaliaučiuje išleido savo parengtus Donelaičio raštus su vertimu į vokiečių kalbą „Littauische Dichtungen“. Ši laida iki XX a. 2-osios pusės buvo laikoma geriausia moksline Donelaičio „Metai“ laida. Šių publikacijų dėka lietuvių poetas tapo žinomas Europoje.

Poemoje atskleidžiamas Mažosios Lietuvos lietuvių būrų (valstiečių) kasdienis gyvenimas visais metų laikais: jų darbai, aplinka, buitis, šventės, papročiai, religingumas ir kt. Poema pagrįsta krikščioniškąja pasaulio samprata ir etika: valstiečių gyvenimo tvarka yra nulemta Dievo ir suderinta su amžinai besisukančiu metų laikų ratu. Gausiais gamtos aprašymais Donelaitis parodo Dievo galybę ir išmintį, o gamtoje veikiantys valstiečiai yra dieviškosios kūrinijos dalis.

³⁸ Literatūra: Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Kristijono Donelaičio Metai: paminklas Mažajai Lietuvai“, in: Kristijonas Donelaitis, *Das Jahr in vier Gesängen*, [1818 m. faks. leid.]. Vilnius, 2014.

Donelaičio „Metai“ yra originalus kūrinys ne tik dėl jam būdingų didaktinio ir herojinio epo bruožų, bet ir dėl antikinės hegzometro eilėdaros. Tai vienas pirmųjų Europoje tautine kalba sukurtų poetinių kūrinių hegzametu. Donelaitis, perimdamas šią antikinę eiliavimo formą, ją pakeičia ir poemą parašo lietuvių kalbai pritaikytu metrotoniniu hegzametu, taip išaukštindamas lietuvių kalbą ir gindamas jos teises germanizuotoje XVIII a. Prūsijoje.

Šiuo metu „Metai“ yra išversti į 16 užsienio kalbų (anglų, armėnų, baltarusių, čekų, esperanto, gruzinų, ispanų, italų, latvių, lenkų, prancūzų, rusų, švedų, vokiečių, vengrų, ukrainiečių), o poemos fragmentai – ir į estų, japonų, sorbų kalbas.

1977 m. „Metai“ buvo įrašyti į UNESCO sudarytą Europos literatūros šedevrų sąrašą.

KRISTIJONAS DONELAITIS AND *THE SEASONS*³⁹

Kristijonas Donelaitis (1714-1780), the founder of Lithuanian fiction, was born in East Prussia into a Lithuanian family of free peasants. After graduating from the Latin College of the cathedral school in Königsberg, he studied at the Faculty of Theology of the University of Königsberg. Later he worked as a teacher and head of a church choir in Stalupėnai (now Nesterov, Russia) and for almost 40 years, as an Evangelical Lutheran priest in Tolminkiemis (now Chistye Prudy, Russia). In his free time, Donelaitis made barometers, thermometers, and microscopes, crafted harpsichords and pianos and cultivated a garden. He wrote the poem *The Seasons* and six fables in Lithuanian, three verses in German, translated official documents of the Kingdom of Prussia into Lithuanian.

Donelaitis's poem *The Seasons* is the most famous work of Lithuanian literature, representing Lithuanian people and literature since the 19th century. Written around 1765-1755, the poem was published after the poet's death. The first edition was translated and financed by German professor Martin Ludwig Rhesa (1776-1840). He named the poem and arranged it according to the four seasons: *The Spring's Joys*, *The Toils of Summer*, *The Autumn's Riches*, and *The Cares of Winter*. Poem's composition was preserved in almost all its subsequent editions.

Considering the aesthetic taste of the readers of that time, Rhesa heavily edited Donelaitis's poem, even deleting what he considered to be inappropriate 468 lines. Therefore the need for a scholarly publication analyzing the full text had arisen. In 1865, an edition of all Donelaitis's works *Litauische Dichtungen* by German linguist August Schleicher (1821-1868) was published in St. Petersburg. In 1869, another German philologist and folklorist, Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann (1811-1881) published a collection of Donelaitis's works with a translation into German, *Littauische Dichtungen*. This edition, which closely followed Donelaitis's texts, was considered the best scholarly work up until the late 20th century. These two publications made the Lithuanian poet famous in Europe.

The poem depicts the daily life of Lithuanian serfs in Lithuania Minor throughout the year, such as their work, environment, daily errands, holidays, customs, and religious activities. The work is based on the Christian worldview and ethics. The course of a peasant's life is determined by God and aligned with the ever-changing cycle of the seasons. Using rich descriptions of nature, Donelaitis demonstrates the power and wisdom of God. The peasants who live and work in nature are part of the divine creation.

³⁹ Literature: Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Kristijono Donelaičio Metai: paminklas Mažajai Lietuvai“, in: Kristijonas Donelaitis, *Das Jahr in vier Gesängen*, [1818 m. faks. leid.].

The Seasons is an original work for its didactic and heroic epic features, as well as for its classic hexameter. It is one of the first hexameter poems written in vernacular language in Europe. The poet used the classic form of metrical line of verses, modified it and wrote the text in metrotonic hexameter, showing the beauty of the Lithuanian language, promoting it and defending its rights in the 18th c. Germanized Prussia.

The poem has been translated into 16 languages (English, Armenian, Belarusian, Czech, Esperanto, Georgian, Spanish, Italian, Latvian, Polish, French, Russian, Swedish, German, Hungarian, and Ukrainian) and some of its fragments into Estonian, Japanese, and Sorbian.

In 1977, UNESCO included the poem in the Library of European Literature Masterpieces.

Pavasario Linkomybės.

Jau Saulė vėl atšvėdama būdino žuvis,
 Ir žiema šaltė, žuvis pargrūdama žūvė,
 Čiačybė Pramonė su ledais sugaigė pagūvo;
 Ir patūdama Čiugis' užgur i žūvę pavirio.
 Tą kaulis Oris dengiai garvūdami glūstė,
 Ir žolėš vūšėtas iš žuvinėsi žūvė.
 Žuvinė su žūvėtais vūšėtais išvūdino žūvė,
 O kaulis kaulis su žūvėtais žūvėtais.
 Vūšė, tū kaulis žūvėtais vūšėtais žūvėtais;
 Vūšė, tū kaulis žūvėtais vūšėtais žūvėtais,
 Ir po žūvėtais žūvėtais žūvėtais žūvėtais,
 Vūšė tū kaulis žūvėtais, Vūšėtais žūvėtais.

Kiauno su žūvėtais iš žūvėtais žūvėtais.
 Wierno ir Wierno su žūvėtais žūvėtais;
 Dūšė su Wierno, ir Wierno žūvėtais žūvėtais.
 Wierno ir Wierno, žūvėtais su Wierno žūvėtais,
 Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais žūvėtais,
 Ir Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais.
 Wierno ir Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais,
 Ir Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais.
 Tū Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais,
 Ir Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais.
 O Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais,
 Ir Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais.
 Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais žūvėtais,
 Ir Wierno žūvėtais žūvėtais žūvėtais.

Die Ergödhungen des Frühlings.

Wiederum wendet die Sonne den Lauf und wendet die Welt auf,
 Spectet des Winters, des kalten, zerstörnd was wūrdem er bau'te.
 Kriegt mit dem Eise zerriest des Fresses Gehölze, das erste.
 Rings umfließt in Daus zerfließend der schäumende Schnee sich. *)
 Lauter schon weben die Luft vollfläusende Lotosa den Blüten;
 Laichen nun anerschauen aus Gräbern die frühlichen Blumen,
 Laichen: Erpocht vom Schale, ihr Gebranch auf grünen Hüden!
 Fuch und Berg und Thal sich'n aus die Felle des Winters.
 Alles was weinend fuch in des Herbst's ungenüthum Torbach;
 Alles was tief verlegt überwinternd wohnt in den Leiden,
 Unter der Thau's Gefühm's verfließt die rauhere Julezeit,
 Alles des Somers in Schauern herwe, zu begrüßen den Frühling.

Aus den Höhlen, den kalten, entflüchten nun Wälder und Juch,
 Wälder und Wälder, sumi ihre Brut, lebpreisen die Wärme,
 Wälder, Rauchen und Ströben, die flattern herwe aus den Fuch,
 Fuchern und Käfer und Wälder, das hier leuchtend flücht
 Sonnen sich schon zu fuch, alleis uns fuchend zu platen!
 Küllern schau sich ihr Mund nach dem Blut des Herrn, welches Kuchfuch.
 Hier die Königin seche der Fuchens de-was wecht, die Hautschell
 zu fuchenden und fuch für erwehenden Arbeit zu fuchden.
 Wuch, aus der festlichen Ordnung entzuden nun wuchend die Schauern,
 Wuchden die summende Laute wuch die hier Kuchrad wuch derwech. *)
 Nach die Sonne, schon geht in der Fuch dort wuch die Fuchden,
 Wuch fuch hinab und hinauf, um ein Wuch fuch zu wuchden zum Fuchden.

Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ dalies „Pavasario linksmybės“ pradžia lietuvių ir vokiečių kalbomis./
 The beginning of "The Spring's Joys," a part of Kristijonas Donelaitis's poem "The Seasons" in Lithuanian and German languages.

ISBN 978-953-500-193-5

9 789535 001935

NATIONAL AND
UNIVERSITY
LIBRARY
IN ZAGREB